

ગ્રંથમાલા નંબર ૬ મો.

દંડક વૃત્તિ.

નૂલ અને અવચૂરિ

(ભાષાત્તર સહિત)

ઠપાવી પ્રમિદ કરનાર,
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા,
જાવનગર

શ્રી સપ્ત ૨૦૩૬, વિક્રમ સવત ૧૯૬૬.

આત્મ સપ્ત ૧૩

શ્રી વિશા વિજય મિર્ડાંગ મેમ—જાવનગર.

સ્વર્ગવામી શ્રાવિકાગત્ત બાઈ પાગવતીબાઈ



જન્મ

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૦૪ના
ભાદરવા ગુદ ૪

દેહોત્સર્ગ

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૬૪ ના
ગરતકે શુદ્ધ ૧૦

સ્વર્ગવાસી

શ્રાવિકારત્ન બાઈ પારવતીબાઈનું

કુંક

જીવન વૃત્તાંત

આ પવિત્ર પારવતીબાઈનો જન્મ વિક્રમ સવત ૧૯૦૪ ના ભાદ્રવ માસની શુકલ ચતુર્થીએ થયો હતો. 'આ સાધ્વી શ્રીનો જન્મ આપણા માગદય પર્વ સવત્સરી પર્વના દોજ થવા થી તેમના માત પિતાને અત્યંત હુર્પ થયો હતો જ્યારથી પારવતી બાઈની નિર્દોષ બાદ્યાવસ્થાનો આરભ થયો ત્યારથીજ તેમના પવિત્ર આત્મામાં ધર્મ મદ્દાનો ઉદ્ભવ સહજ થયો હતો, તેમનું બાળ જીવન વિવક્ષણ હતું તેમના વચનમાં મધુરતા છવાઈ રહેલી હતી હૃદયપર ધાર્મિકતાની છાપ જોઈ પૂર્વ જન્મના સંસ્કારથી સંપાદિત થઈ હોય તેમ દેખાતી હતી તેઓસ્વભાવે લોખા અને અત કરણ ઉર્જિવળ હતું આવી આવી ઉત્તમ ભાવનાનો અનુભવ કરતા એ બાળશ્રાવિકા વય વૃદ્ધિ પામતા તેમનો વિવાહ સ ૧૯૧૮ની સાલમાં માગદોજ વાળા શેઠ મોતીચંદ દેવ ચંદની સાથે થયો હતો, જેઓ હાલમાં વિદ્યમાન છે શેઠ મોતીચંદ સાથે પણ શુશિલ, માયાળુ અને ધર્મનિષ્ઠ છે પોતાની બુદ્ધિબળથી વેપારમાં અભ્યુદય પામી સારી લક્ષ્મી સંપાદન કરી છે અને પોતાની મનુષ્ય જન્મની માર્યકતા અનેક ધાર્મિક કાર્યોમાં લક્ષ્મીનો મહા વ્યય કરી રહેલી છે

પવિત્ર પારવતી બાઈ શેઠ મોતીચંદ સાથેના ઘરમાં પગ મુકતાજ સાથેજ લક્ષ્મીને લાભાહુતા, એટલે કે તેમના શેઠના

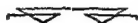
ધરમા આબ્યા પછી શેઠને વેપારાદિ કાર્યોમાં લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ પામી
યતી આવી હતી

પારવતી જાણે જેમ જેમ પ્રાંત વચમાં આવવાની યોગ્યતા
ધરાવવા લાગ્યા, તેમ તેમ તેમની મનોવૃત્તિમાં વિવિધ જાતના
શુભો ન પાદન કરવાની ઈચ્છાઓ પ્રગટ થતી હતી તેમનો સ્વ
ભાવ આનંદી હતો અને સાથે દામાં અને શાંતીનો શુભ હતો
અને ખાસ કરીને મોટો શુભ હયાનો હતો કે જેને લઈને ગરીબ
જૈન અને ખીજા લોકોને દર વરસે હજારો રૂપીયાની ખાનગી
મખાવત કરતા હતા, તે સિવાય તેમણે પોતાની જાદગીમાં તીર્થ
યાત્રા સહ સેવા અને માધુ સાનીની લલિત નિમિત્તમાં પ્રાંત દ્રવ્ય
ખચ્છુ છે જેથી તેઓ એક ધર્મ મુર્તિ હતા તેમ કહેવામાં અતિ
સ્થોક્તિ થીલકુલ નથી ઉપર મુજબના ધાર્મિક જીવનના સાઠ વર્ષ
પુર્ણ થયા, અને જેમ મનુષ્યની અવિચળ મિતિ રહેતી નથી તે
મુજબ વિક્રમ સવન ૧૯૬૬નો કારતક માસ આવ્યો જે વખતે
પારવતીજાણના આયુર્કર્મની અવધિનો આ છેવે માસ
હતો પોતાની છે ની અવગ્યાના દીવસોમાં પોતાના પતિ તેમજ
પુત્રો વિગેરેને તમામ પ્રજારની સ્ત્રયના કરી પરમાત્માનુ સ્મરણ
કરતા આશ્વતી સાલના કારતક શુદ્ધ ૧૦ ના રોજ પોતાના પતિ
ચાર પુત્રો વગેરે ૧૦૦ માણસના કુટુંબને પાછા મૂકી આ દેશની
દુનિઆનો ત્યાગ કરી આ ધમ પરાયણ આત્મા આ ક્ષણિક દેહ
છોડી હઈ મુકુતનુકૂળ લોગવવા પર લોકમાં ચાલ્યો ગયો

શ્રી માન ગૃહસ્થના ધરમા ઉછરેલી શ્રાવિકાઓએ પોતાનું
જીવન કયે માર્ગે સાર્યક થશે એ જાણવું હોય તો તેમણે આવી
આવી જિત્તમ શ્રાવિકાઓનું અદ્ય જીવન ચરિત્ર વાંચી જોવાની
અને તેનું અનુકરણ કરવાની, તેમજ દુનિયામાં આવા જે દષ્ટાંત
રૂપે જિત્તમ નમુનાઓ (શ્રાવિકાઓ) હોય તેમનું અવલોકન કરી

તેમના ચારિત્ર પ્રમાણે ચાલવાની પ્રેરણા કરવા બહામણ
કરીએ છીએ

સ્વર્ગવાસી પારવતી બાઇની પાછળ તેમના પતિ શેઠ મો
તીચંદ દેવચંદ તરફથી રૂા, ૧૫૦૦૦) ની મોટી રકમ ધર્મ કાર્યને
માટે વાપરવામાટે અર્પણ કરેલ છે જેના સહઉપયોગથી એ સ્વર્ગ
વાસી ધર્માત્માને ઉદ્દેશીને ઉત્તમ પુણ્ય મેં પાદન મરો



ઉપોદ્ધાત

શ્રી ભૈન દર્શન ૩૫ ડાહ્યવૃક્ષને ચાર અનુયોગ ૩૫ શા ખાઓ છે જેમા દ્રવ્યાનુયોગ મુખ્ય શાખા છે આ અથ તેના એક અશ છે આ અથની અવચૂરી વિક્રમ મવત ૧૫૭૬ના વર્ષ મા શ્રી પાટણ શહેરમા શ્રી જિન હ સસૂરિના પરિવારના વિષે શ્રીધવલથા નામના ઉપાધ્યાયના શિષ્ય ગજસાર નામના મુનિએ પૂર્ણ કરેલી છે જેની મુદર અને મુદ્ર પ્રત અમારા વાચવામા આવતા માલુમ પડયુ કે આ અવચૂરિનુ સમ્પ્રત એવુ તો મરલ અને રસિક છે કે, આ અથનુ અધ્યયન કરનારને આનંદ આવે કદાચ કરવાની જગામા યાય તેવુ છે જેથી તેનુ મૂળતથા અવચૂરિ સાથે બાપાત કરી પ્રસિદ્ધ કરવામા આવેલ છે, જેમાદરેક ગાથા અને લેહોની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ અને સક્ષિત સ્વરૂપમા ખતાવવામા આવેલ છે -

આવા પકન પાઠન કરવા માટે અત્યુત્તમ ઉપયોગી દ્રવ્યાનુયોગના અથો અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશના ગ્રાહકોને દરવર્ષે લેટ આપવામા આવે છે, તેજ મુજબ આ વર્ષના ગ્રાહકોને પણ લેટ આપવા માટે આ અથ પ્રગટ કરવામા આવેલ છે

શહેર માગરોળના વતની અને ધવા અર્થ હાલમા મુળાઈમા વસતા શેઠ મોતીચંદ દેવચંદ પોતાની સ્વર્ગવામી પત્નિ બાઈ પારવતી બાઈના સ્મરણાર્થે આ અથ પ્રસિદ્ધ કરવામા એક મારી રકમ આ સભાને લેટ આપેલ છે તેથી તેમને ખરે ખરો ધન્યવાદ થયે છે કારણ કે પોતાના પ્રિયજનનુ જ્ઞાનદાન આપવામા કે તેના ઉત્તેજન અર્થે જે સમારક કરવુ તેનાથી ખીલુ કોઈપણ ઉત્તમ કાર્ય હોઈ મહે નહીં,

આ શ્રેયનું ભાષાતર કરવામા તેમજ છપાવવાની બાબતમા
પુરતી કાળજી રાખેલી છે, છતા દૃષ્ટિદોષથી કોઈપણ ભૂલ રહી
ગયેલો માલુમ પડે તો સુઝ જનો સુધારી વાચકે અને માફ
કરશે અને અમોને સખી જણાવશે એવી વિનંતી છે

વીર સવત ૨૪૩૪ }
આત્માનંદ બુવન
વૈશાક શુદ્ધી ૧૧

લી
} શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા
ભાવનગર



ॐ नमः श्रीपार्श्व नाथाय.

दंडकविचार.

अथवा,

विचार पद त्रिशिका.

(स्वोपज्ञ अवचूर्णि सहिता.)

अवचूर्णि— श्रीवामेयं महिमामेयं प्रणीधाय बाल
लघीगम्याम् । स्वोपज्ञ कूर्वेऽह विचारपद त्रिशिका
विवृतिम् ॥ १ ॥

महिमाथी न भापी सकાય એવા એટલે અપરિગિત મહિમા
વાલા એવા શ્રીવામાદેવીના પુત્ર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રશુતુ ધ્યાન કરી
ખાલ બુદ્ધિથી જલ્દી સકાય તેવી વિચાર પદ ત્રિશિકાની સ્વોપજ્ઞ
અવચૂર્ણિ હું કરજી ૧

इह चतुर्विंशतिदंशकेषु प्रत्येकं संक्षिप्त संग्रहणी
श्च पदानामवतारणं चिकीर्षित तच्चाहं छिद्रं
छारा प्रकटयन्नाह सूत्रकृत् सूत्रम्

આ અથમા એવીશ દડકમા પ્રત્યેક દડકના સક્ષેપવાલા
સંગ્રહણીના એવીશ પદોતુ અવતારણ કરવાને ઇચ્છેલુ છે, તે
અર્હત ભગવાનની વિજ્ઞપ્તિ દ્વારાજે પ્રગટ કરતા સૂત્રકાર ની એતુ
સૂત્ર કહેછે.

મૂલ

નામિડ ચડવીસ જિણે તસ્સુત વિચાર લેસ દે-
સણઓ

દહક પણહિ તે ચિય, થોસામિ સુણેહ ભો
ભવ્યા ॥ ૧ ॥

ભાવार्થ—ચોવીસ જિનોને નમસ્કાર કરીને તેમના આગમ
મા કહેવા જે વિચાર નેમાથી વેશમાન ધ્યન કરનાને માટે દહક
જામના ચોવીસ અવસ્થાનોની સાથે હું તેમની સ્તુતિ કરીશ માટે
દેખાવ્યો, તમે સામલો ॥ ૧ ॥

નત્વા મનોવાકાયૈ પ્રહ્લીજૂય

૧. નમસ્કાર કરીને એકલે મન, વચ્ચે કાયાથી નમ્ર વર્તને
કાનૂ ? જાને નમસ્કાર કરીને :

૨. ચતુર્વિંશતિજિનાન્ ૧ ચોવીસ તીર્થંકરને

અત્ર જરતે સાપતીનાવસ્તર્પિણીમાશ્રિત્યાન્ય-
ધોતીતિનાંગતકાલા પચ્ચવશકર્મજૂમીશ્વ પ્રતીત્ય
જિનવહુસ્વાપત્તે અર્હતાનેવ જિનાન્ સ્તોખ્યે ।

આ બરતખડમા હાલ આગતા અવમાર્પિણી કાલને આશ્રીને
શ્રીકૃપભાદિકા ચોવીસ જિનોનેજ હું તત્ત્રીય કારણકે, નહીં તે
સ્મૃતીત્ત્વ અનુભવ કાલે પદર કર્મભૂમિને વિષે થણા જિનો છે,
પ્રદત્ત આદિનાથ વિગેરે જિનોનીજ સ્તુતિ કરીશ.

કુતઃ

શામાટે તેમની કુતુહિલરીશ ?

તેણા સૂત્રમાગમો જિનાગમસ્તચ્છેદ “સરીર-
મોગાદણાય સંઘયણા” સસેજ્યાદિરૂપં તસ્ય વિચારો
વિચારણં તસ્ય લેશોઽશસ્તસ્ય દેશનત. કથનત ।

તે- જિન ભગવતના -સૂત્ર જે આગમ-જિનાગમ એટલે
“સરીરમોગાદણાય” ઇત્યાદિ સૂત્ર કે આગમ, તેના જે
વિચાર તેના વશબુભાવ કહેવાથી.

કૈં સહ ?

તે ઇતની માર્યે કુતુહિલરીશ ?

દંઢકપદૈઃ શ્રીજગવત્યાદિસૂત્રોક્ત “નેરિયોઽસુ-
રાઈ ” ઇત્યાદિ ગાથાક્તમનિવલ્લદંઢકસજિત ૨૪
જીવસ્થાને. ॥

૬૩૩ પદવડે એટલે શ્રી ભગવતી વિગેરે સૂત્રમા નેરિયો
કહેવડિત્યાદિ ગાથાઓમા અનુક્રમે જાણેલા ૬૩૩ નામના
ચોવીસ જીવોના સ્થાનોની સાથે તેમને સ્તવીય

શ્રુણુત જો જાવ્યા. ઇતિ ।

હે ભવ્ય પ્રાણીઓ, તે તમે સાંભલો

(૩૫૨નુ ૫૬ શામાટે કહ્યું, તે કહેજો)

“અપ્રતિબુદ્ધે શ્રોતરિ વક્તુર્વાચિઃ પ્રયાંતિ વૈ-
ફલ્યં ” ઇતિવચનાત્ શ્રોતૃસંમુખીકરણાર્થે ॥ ૧ ॥

“જે શ્રોતા સાવધાન થઈને સાંભલે નહીં તો કહેતોરતું વચન
નિષ્ફલ થાય છે,” એવું જાયન છે, માટે ૩૫૨નુ વેચમ શ્રોતાઓને

સન્મુખ કરી સાવધાન કરવાને માટે કહેછું છે ૧

અથ દંડકનામાન્યાહ

હવે દંડકના નામ કહેછે

મૂલ

નેરદ્વઆ અસુરાઈ. પુઠવાઈ વેડદિયાદડ ચેવ ।

ગઘમયતિરિય મણુરુસા, વંતર જોડસિય વે-

માણી ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—નારદીનો એક દંડક, અસુરાદિ વિગેરે દશ નિકા
યના દશ દંડક, પૃથ્વી વિગેરે પાંચ ભેદવાલા જીવના પાંચ દંડક,
બે ઇન્દ્રિય વિગેરે ત્રણ નિકલે દ્રિય જીવોના ત્રણ દંડક, ગર્ભજ એવા
તિર્યચ અને ગર્ભજ એવા મનુષ્યના મલીને બે દંડક, બે તરહેવતા
નો એક દંડક, જ્યોતિષકદેવતાનો એક દંડક અને વૈભાનિકદેવતાનો
એક દંડક—એ ચોવીસ દંડક થયા ૨

સપ્ત પૃથિવીનારકાણામેકો દમ્ભક ।

નારદીની સાત પૃથ્વીઓનો એક દંડક છે

જ્ઞવનપત્નીનામસુરાદિ દ્વગદશ નિકાયજ્ઞેદા દશ
દંભકાઃ ।

જ્ઞવનપત્નીઓના અસુર વિગેરે દશ નિકાયના ભેદથી દશ દંડક છે

પૃથ્વ્યાદીના પંચ ।

પૃથ્વી વિગેરે પાંચ ભેદવાલા સ્થાવર જીવોના પાંચ દંડક છે

ચિકલાનાં ત્રય ।

બે ઇન્દ્રિય વિગેરે નિકલે દ્રિય જીવોના ત્રણ દંડક છે

ગર્જનતિર્યક્મનુપ્યજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા એકૈ-
કલ્મકાશ્વૈતે સર્વે ૭૪ ।

ગર્જન તિર્યક, ગર્જન મનુષ્ય, જ્યોતિષી અને વમાનિકાના
એક એક દડક છે, એ સર્વ મલીને ચોવીશ દડક થાય છે

इह सूक्ष्मा अपर्याप्तकाश्च प्रायो नाधिक्रिय ते ॥ १ ॥

આહી સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્ત જોયે ઘણુકરીને ક્ષીરેલા નથી ર

शरीरादि चतुर्विंशतिद्वाराणा

नामस्वरूपं गाथाछयेनाह ।

હવે શરીર વિગેરે ચોવીશ દ્વારોના નામનુ સ્વરૂપ
બે ગાથાથી કહે છે

મૂલ.

संखित्तयरीउ इमा, सरिर मोगाहणाय संघ-
यणा ।

સન્નાસં ઠાણ કસાય, લેસ ઇંદિય હુ સમુગ્ધા
યા ॥ ૩ ॥

दिठी दंसण नाणे, जोगुवओगो ववाय चव-
णठि इ ॥ ॥

पज्जति किमाहारे, संन्नीगइ आगइ वेए ॥४॥

ભાવાર્થ

પેહેલુ શરીરદ્વાર, બીજુ અવગાહનાદ્વાર, ત્રીજુ, સઘયણુ

દાર, ચેતુ સજ્ઞાદાર, પાત્રમું સન્ધાનદાર, છઠું કપાયદાર,
સાતમું લેરયાદાર, આઠમું ઈન્દ્રિયદાર, નનમું દ્વિસમુદ્ધાતદાર,
દસમું દૃષ્ટિદાર, અગ્નીઆરમું દર્શનદાર, બારમું જ્ઞાનદાર, તેરમું
અજ્ઞાનદાર, ચૌદમું યોગદાર, પદમું ઉપયોગદાર, એળમું
ઉપાત્તદાર, સત્તરમું ગ્થનાદાર, અઠાસમું મિથિનિદાર, એગણી
શમું પર્યમિદાર, વીગમું કિમ્બાહારદાર, એકવીગમું સહીદાર,
બાવીગમું મતિદાર, ત્રેવીસમું આગતિદાર, અને ચોવીસમું વેદ
દાર, આ ગરીર વગેરે ચોવીસ દ્વારો સંક્ષેપથી કહેવા છે ૩-૧

અવચૂરિ

દ્વારગાદા હુગઈતિ દ્વારગાશ્રાદ્ધય લઘુસંગ્રહણીસ-
ત્કમિદૈવામેવ પદાના વિચારણીયત્વાત્ પદ્ત્રિંશિ-
કાયા લિખિત ।

આ બે દ્વાર ગાથા લઘુ સંગ્રહણી નામના પ્રકરણગાથી લીધે
લી છે, એના પદો નિચાના યોગ્ય ટોનાથી આહી આ પદ્ત્રિંશિ
કાયા લખેલા છે

વ્યાખ્યાલેશશ્ચ યથા ।

તેની વ્યાખ્યાનો લેશ આ પ્રમાણે છે

સ્વાજ્ઞાવિજ્ઞાદારીર ઔદારિક ૧ વૈક્રિય ૨
ગ્રાહારક ૩ તૈજસ ૪ કાર્મણ ૫ જ્ઞેદાત્પચઘા ।

૧ ઔદારિક ૨ વૈક્રિય ૩ આહારક, ૪ તૈજસ અને કાર્મણ
—એ પાત્ર લેદથી ગરીર દ્વાર પાત્ર પ્રકારનું છે

એવાચાવગાદના ઉચ્ચૂયમાન જઘન્યમધ્યમોત્કૃષ્ટજ્ઞે-
દાત્રિધા ।

એ શરીરની અવગાહના એટલે શરીરની ઉચ્ચાધતુ માન તે ઝડપથી મધ્યમ અને ઊંચા એવા લેદથી ત્રણ પ્રકારે છે

કર્મઘ્રયકાન્નિપ્રાયેણ સ્થિરરચનાવિશેષઃ સંહનનં તત્ત્વ પોદા ।

કર્મઘ્રયના અભિપ્રાય પ્રમાણે જે શરીરની એકજાતની સ્થિર રચના એટલે બાધો તે સંહનન કહેવાયછે તે સંહનન ૭ પ્રકારતુ છે

વજ્રરૂપજનનારાચ ૧ રૂપજનનારાચ ૨ નારાચ ૩ અર્ધનારાચ ૪ કીલિકા ૫ સેવાર્ત ૬ જોદાત્ ।

૧ વજ્ર રૂપજનનારાચ, ૨ રૂપજનનારાચ, ૩ નારાચ, ૪ અર્ધ, નારાચ ૫ કીલિકા અને ૬ સેવાર્ત એવા લેદથી ૭ પ્રકારતુ છે સંહનનાદિલક્ષણ તદ્વક્ષણશાસ્ત્રાદવસેયં । ૩

તે સંહનન વિગેરેના લક્ષણ લક્ષણોને દરરોજનાગ સાક્ષમાથી જાણી લેના

સંજ્ઞાશ્વતસ્રઃ આહાર ૧ જ્વ ૨ મૈથુન ૩ પરિ-
ગ્રહ ૪ લક્ષણા અથવા દશ એતાસ્વેવ ક્રોધ ૫
માન ૬ માયા ૭ લોભ ૮ લોક ૯ ઓધ સંજ્ઞા ૧૦
કેપાત્ ॥ ૪ ॥

સજ્ઞા ચાર પ્રકારની છે ૧ આહાર, ૨ જ્વ, ૩ મૈથુન, અને ૪ પરિગ્રહ એના તેના નામ છે અથવા એની અદર ૫ ક્રોધ, ૬ માન, ૭ માયા, ૮ લોભ, ૯ લોક અને ૧૦ ઓધ એ ૭ ઉમેરનાથી તેના દશ લેદ પણ થાય છે

અથ સંસ્થાનાનિ સંમચતુરસ્ર ૧ ન્યગ્રોધ ૨ સાદિ-૩

વામન ધ કુલ્જ, ૫ હુમ ૬ જ્ઞેઘાત્ પદ્ધિધાનિ. ૫

૧ સમયતુરસ્ત, ૨ ન્યઝેના, ૩ સાદિ, ૪ વાગન, ૫ કુખ્જ,
૬ હુડ-ઝેના લેદથી સસ્થાન છ પ્રકારના છે

કપાયાશ્ચ ક્રોધ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોજ્ઞાશ્ચત્વારઃ ૪

૧ ક્રોધ, ૨ માન, ૩ માયા અને ૪ લોભ એ ચાર કપાય
કહેવાય છે

લેશ્યા પદ્મકુશ ૧ નીલ ૨ કાપોત ૩ તેજ ૪ પદ્મ
૫ શુક્લ ૬ રૂપા પરમત્રતા ઇન્ડ્રલેશ્યા અવસ્થિતા
પિચાર્યા. ન જ્ઞાવરૂપા. ૭

લેશ્યાઓ છ છે, ૧ કુખ્જ, ૨ નીલ, ૩ કાપોત, ૪ તેજ,
૫ પદ્મ અને ૬ શુક્લરૂપ, પરંતુ એ છ લેશ્યાઓ અહીં દ્રવ્યરૂપ
છે એમ સમજવું, ભાવ રૂપ નથી

ઈન્ડ્રિયાણિ પચસ્પર્શન ૧ રસન ૨ ગ્રાણ ૩ ચક્ષુ. ૪
શ્રોત્ર, ૫ રૂપાણિ । ૭ ।

૧ સ્પર્શન, ૨ રસન (જીભ), ૩ ગ્રાણ (નાસિકા) ૪
ચક્ષુ અને ૫ શ્રોત્ર (કાન) એ પાંચ ઇન્દ્રિયો છે

હૌ સમુદ્ધાતૌ સમવહનનમાત્મપ્રદેશવિક-
રણ સમુદ્ધાત સચાજીવનિવયોઽચિત્તમહાસ્કવરૂપ
અન્યો જીવવિવય. ।

સમુદ્ધાત એ પ્રકારના છે આત્માના પ્રદેશ શરીરથી નિકરણ
—બાહર નીકલે છે તે સમુદ્ધાત કહેવાય છે તેમા જે અજીવ
સ બધી સમુદ્ધાત છે, અચિત્તનો મહાસ્કંધ રૂપ છે અને બીજો જીવ
સ બધી સમુદ્ધાત છે

સઃસમ્પદા ॥ વેયણ ૧ કસાય ૨ મરણે, ૩ વેજ-
વિય ૪ તેજણ ૫ આહારે ૬ । કેવલિય ૭ ચેવજ્જવે,
જીવમણુ સ્સાણસત્તેવેત્તિ ॥ ૧ ॥

તે સાત પ્રકારનો છે — તે નીચે પ્રમાણે

૧ પહેલી વેદના સમુદ્ધાત, ૨ બીજી કપાય સમુદ્ધાત, ૩ ત્રીજી
મરણ સમુદ્ધાત, ૪ ચોથી વૈદિય સમુદ્ધાત, ૫ પાંચમી તૈજસ
સમુદ્ધાત, ૬ છઠી આહાર સમુદ્ધાત, અને ૭ સાતમી કેવલી
સમુદ્ધાત છે — એ સાત સમુદ્ધાત મનુષ્ય જીવેને હોય છે ૧

દૃષ્ટિસ્ત્રિધા મિથ્યાત્વસમ્યક્ત્કમિશ્રજ્ઞેદાત્ । ૧૦ ।

દૃષ્ટિ ત્રણ પ્રકારની છે ૧ મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિ, ૨ સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ,
અને ૩ મિશ્ર દૃષ્ટિ

દર્શનં ચક્ષુ ૧ અચક્ષુ ૨ અવધિ કેવલ ૪ જ્ઞેદાત્
ચતુર્વિધં । ૧૧ ।

૧ ચક્ષુ દર્શન, ૨ અચક્ષુ દર્શન, ૩ અવધિ દર્શન, અને ૪ કેવલ
દર્શન એવા બેદથી દર્શન ચાર પ્રકારનું છે

જ્ઞાન મતિશ્રુતાવધિમન.પર્યાયકેવલજ્ઞેદાત્
પચ્ચા । ૧૨ ।

૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મન પર્યાયજ્ઞાન,
અને ૫ કેવલજ્ઞાન — એવા બેદથી પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન છે

અત્ર જ્ઞાનસાહચર્યાદનુક્તમપ્યજ્ઞાનં ગ્રાહ્યં તચ્ચ
ત્રિધા મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન વિજ્ઞંગજ્ઞાનરૂપં । ૧૩ ।

અહીં, અજ્ઞાન કહેલું નથી, તો પણ જ્ઞાનના સાહચર્યથી અહીં,

કરવું તે ૧ મત્યજ્ઞાન, ૨ શ્રુતાજ્ઞાન અને ૩ વિશ્વગજ્ઞાન એમ ત્રણ—પ્રકારતું છે

યોગા પચદશ ચતુર્ક્ક મનોયોગ ।

યોગ પંચર પ્રકારના છે, તેમાં મનોયોગ આ પ્રકારનો છે

તદ્યગ્રા તે નીચે પ્રમાણે છે—

પટે પટોઽયમિત્યાદિ ચિત્તયત્ત સત્ય મનોયોગ

વશ્નને ભેધને, “આ વશ્ન છે” એમ ચિત્તવત્તુ, એ પેઢેનો

સત્ય મનોયોગ કહેવાય છે

ઘટે પટોઽય મિત્યાદિ ચિત્તયત્ત અસત્યમનો યોગઃ ।

ધકાની અદર “આ વશ્ન છે” એમ ચિત્તવત્તુ, તે ખીએ અસત્ય મનો યોગ કહેવાય છે

નગરે દારકપચકે જાતે પચ સપ્ત દારકા જાતા
 હત્યાદ્યનુચિતયત્ત સત્યામૃષામનોયોગ ।

ઢાઈ નગરમાં પાચ ઢાકરા થયા હોય, તે છતા “પાચ ઢા
 ઢાકરા થયા” એમ ચિત્તવત્તુ, તે સયામૃષા નામે ત્રાણે મનો-
 યોગ કહેવાય છે,

દેવવક્તોઽયમિત્યાદિ ચિત્તયત્તોઽત્યસામૃષા મનો
 યોગ

“આ દેવવક્ત છે” એમ ચિત્તવત્તુ, તે “અસત્યામૃષા” નામે
 ત્રાણે મનોયોગ કહેવાય છે

અથ વાચા ચતુષ્ટયમાદ ।

હવે ચાર પ્રકારની વાણી કહે છે

સત્યાસત્યાસત્યામૃષા અસત્યાઽમૃષા

ઽતિ જ્ઞાપાચતુષ્ટયમ્ ।

૧ સત્યા, ૨ અસત્યા, ૩ સત્યામૃષા, ૪ અસત્યામૃષા એ ચાર પ્રકારની ભાષા છે

ઘટે ઘટોડ્યમિતિ સત્યા ૧ ઘટે પટોડ્યમિત્ય-
સત્યા ૨ જીર્ણધાન્યરાગૌ વહુ જીવાન્ દૃષ્ટ્વા સર્વે
જીવા ઇતિ વદત સત્યામૃષા મિશ્રાપરપર્યાયા ૩
આગત્ત્વ જ્ઞો દેવદત્ત ઇત્યસત્યા મૃષા ૪ એતદ્વાક્ષ ચ-
તુષ્ટયં જ્ઞવતિ ।

૧ ઘડાને કહેવું કે, "આ વડો છે" એ પેદેલી સત્યાભાષા. ૨
ઘડાને " આ વઝ્ર છે " એમ કહેવું, તે ખીજી અસત્યા ભાષા છે
જીર્ણ થઈ ગયેલા ધાન્યના ઢગલામાં ધણી જનાત એકને " આ
ખના જીવ છે " એમ કહેવું, એ ત્રીજી સત્યામૃષા ભાષા, તેનું
મિશ્રા એવું ખીજું નામ પણ છે ૪ " હે દેવદત્ત આગ્ય " એમ
કહેવું, તે અસત્યા અમૃષા નામે ચોથી ભાષા—એની રીતે ચાર
પ્રકારની ભાષા—વાણી થાય છે

અથ તનુસક્તકમાહ ॥

હવે માત્ર પકારના ચર્ચા કરે છે

ઔદારિક ૧ ઔદારિક મિશ્ર ૨ વૈક્રિય ૩
વૈક્રિય મિશ્ર ૪ પ્રાહારક ૫ પ્રાહારક મિશ્ર ૬,
તૈજસ કાર્મણ રૂપ સક્તધા કાયયોગ. । ૧૪ ।

૧ ઔદારિક શરીર, ૨ ઔદારિક મિશ્રશરીર, ૩ વૈક્રિય શરીર,

૪ વૈક્રિય મિશ્ર શરીર, ૫ આહારક શરીર, ૬ આહારક મિશ્ર, ૭ તૈજસ કાર્મણુ શરીર—એ સાત પ્રકારે કાય યોગ (શરીર) કહેવાય છે

નપયોગો દ્વિધા તત્ર જ્ઞાનાજ્ઞાનજ્ઞેદાટકરૂપ.
સાકારોપયોગશ્ચતુર્જેદદર્શનરૂપોઽનાકારોપયોગ સયો
ગે દ્વાદશ । ૧૫ ।

• ઉપયોગ એ પ્રકારનો છે ૧ સાકારોપયોગ અને ૨ અનાકારોપયોગ
સાકારોપયોગ જ્ઞાન અજ્ઞાનના આઠ ભેદ રૂપ છે અને બીજો
નિરાકાર ઉપયોગ ચાર ભેદ વાલા ઈર્થન રૂપ છે તે બેના ભેદનો
સાથે યોગ કરવાથી તેના બાર ભેદ થાય છે

• એકસમયે ઉત્પદ્યમાનાના વ્યવમાનાના ચ
સંખ્યેતિ દ્વારદ્વય । ૧૬ । ૧૭ ।

એક સમયને વિષે ઉત્પન્ન થતા એવા જીવો તેની સખ્ય
અને એક સમયને વિષે અવતા એના જીવોની સખ્યા, એ ઉપપાત
અને અવતન નામે એ દ્વાર બાજુવા

સ્થિતિરાયુષો જઘન્યોત્કૃષ્ટમાના । ૧૮ ।

આયુષ્યની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ માન વાલી સ્થિતિ

આદારાદિગ્રહણશક્તય પર્યાપ્તય ।

• આહાર વિગેરેને ગ્રહણ કરવાની શક્તિઓ તે પર્યાપ્તિઓ કહેવાય છે

• તાશ્ચ પદ્ આદાર ૧ શરીર ૨ ઇન્દ્રિય ૩
શ્વાસોચ્છ્વાસ ૪ જ્ઞાપા ૫ મન સ્વરૂપા. । ૧૯ ।

તે ૧ આહાર, ૨ શરીર, ૩ ઇન્દ્રિય, ૪ શ્વાસોચ્છ્વાસ, ૫ જ્ઞાપા
અને મન —એ છ પર્યાપ્તિઓ છે

કે જીવાઃ કતિજ્યો દિગ્મ્ય ગ્રાગતમાહાર
હ્યમાહારયંતીતિ કિમાહારઃ । ૨૦ ।

કથા એવો કર્ત્ત્વિગામાથી આવેલા આહાર દ્રવ્યનો આહાર
કરે છેઃ એમ બતાવવું, એ કિમાહાર દ્વારા કહેનાય છે

વિશિષ્ટા સંજ્ઞાસ્તિસ્રઃ ।

સંજ્ઞાદ્વારના વિશિષ્ટ એની જે સજ્ઞા તે ત્રણ પ્રકારની છે

તત્ર યયા ત્રિકાલવિષયમર્થ જાનાતિ સા-
દીર્ઘકાલિકી સમનસ્કાનામેવ

તેમા જેનાથી ત્રણ કાલના વિષયના અર્થ બહુી મકાય તે
પેહેલી દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞા કહેવાયછે, તે સજ્ઞા પચે દ્વિય પર્યાયા
અનેજ હાયછે

યશ્ચ સ્વદેહપાલનાદેતોરિષ્ટવસ્તુષુ પ્રવર્ત-
તે અહિતાશ્ચ નિવર્તતે વર્તમાનકાલવિષયં ચ
ચિંતનં યસ્ય તસ્ય હેતુવાદોપદેશિકી સજ્ઞા ઈ-
દિયાદીનામેવ । ૨ ।

જે અન પોતાના દેહનું પાલન કરવા માટે પોતાને નમતી
વસ્તુઓમા પ્રવૃત્તિ કરે અને અહિત વસ્તુમાથી નિવૃત્તિ થાય,
તેમજ તેનું ચિંતન વર્તમાન કાલને વિષે ગણા કરે, તેને બીજી
હેતુવાદોપદેશિકી સજ્ઞા કહેછે તે સજ્ઞા બેઠે દ્વિય વગેરે
અવેનેજ હાયછે

યશ્ચ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ ક્ષાયોપશમિકજ્ઞાન
યુક્તો યદ્વાશક્તિ રાગાદિનિગ્રહપર. તસ્ય દૃષ્ટિવાદો

પદેશિકી । ૩૧ ।

જે જીવ સમ્યક્દ્રષ્ટિ ક્ષાયોપ શમિત જ્ઞાનાલો અને પોતાની
બનતી ગતિનડે રાગ નિર્ગોળ નિઝલ કરવામાં પરાયણ રહેતો
હોય તને ત્રીજી દૃષ્ટિ વાગેપદ્દેશિકી અર્થાત્ હોયછે

ગતિ જ્ઞવાતરગમન । ૭૨ ।

ખીન જાવો નિષે જયુ, તે ગતિદ્વાર કહેનાયછે

આગતિ પરજ્ઞવાત્ આગમન । ૭૩ ।

પર જનમાંથી જે આવતુ, તે આગતિદ્વાર કહેનાયછે

વેદશ્ચ સ્ત્રીપુનપુસકજ્ઞેદાત્ ત્રિધા ॥ ૭૪ ॥

સાનેદ, પુરુષવેદ, અને નપુ મહાવેદ—એમનણ પ્રકારે વેદદ્વારછે ૪

અથ એતાનિ ઠારાણિ ૭૪ દડકેષુ અવતારયીત

એ ચોવીશ દ્વાર ચોવીશ દડકોની અદર વટાવેછે

તત્ર તાવત શરીરદ્વાર કળ્યતે ॥

તેમાં પ્રથમ શરીર દ્વાર કહેછે

મૂલ

ચઉ ગવ્ધ તિરિય વાડસુ, મણુઆણ પચ-

સેસ તિસરીરા ।

થાવર ચડંગે દુહઓ, અંગુલ અસખ મા-

ગતણૂ ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ— ભર્મજ તિર્યચ અને વાયુ કાય—એ ૧૬ ડકોમાં આદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ—એ ચાર શરીર હોય છે મનુષ્યના એક ૬૩ માં આદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ અને આહારક—એ પાંચ ગરીર હોય છે અને ખાણીના એકવીસ ૬૩ માં નણ શરીર હોય છે એટલે કે નતાના તે ૬૩ અને નારણીનો એક—એ ચૈદ ૬૩ માં વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ નણ શરીર હોય છે તથા એક વાયુ કાય નિના ચાગ સ્વાનગના ચાર ૬૩ તેમજ નણ વિકલે દ્રિયના ત્રણ ૬૩—એ માત ૬૩ ને નિધે આદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ—એ નણ શરીર હોય છે, નનસ્પનિ કાય સિનાય ખીન્ન ચાગ ચાવરને વિધે ઇત્કૃષ્ટથી અને જઘન્યથી એમ બે પ્રકારનું શરીર છે તે અ ગુણના અમ ખ્યાતમાં શાખ પ્રમાણે હોય છે ૫

અવચૂર્ણી

‘ હ્રુવયણે વહુ વયણ ’ इति प्राकृतलक्षणेन गर्जजतिर्यक्वाध्वोश्चत्वारि शरीराणि ज्वति सन्न व एव न ज्वत्येवेति निश्चय एव सर्वत्रापि ज्ञेय ।

એ પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમથી દ્વિત્યનમાં મહુ થાય છે તેથી ગર્ભજ તિર્યચ તથા વાયુના ચાગ શરીર થાય છે એમ સબન છતાં ન જ થાય, એવો નિશ્ચય છે, એવી ગી । બધે ઠેકાણે જણી લેવું

આદારકત્યાગેન કટાચિત્તયોર્વૈક્રિયકરણે ન ચ ચતુર્ણાં સન્નવ ।

તે ગર્ભજ તિર્યચ અને વાયુ કાયને આહારક શરીરના ત્યાગવી અને કટાચિત્ વૈક્રિય શરીરના કરનાવી ચાગ શરીરનો સબવ છે

મનુષ્યાણા પંચાપિ ।

મનુષ્યના એક દહકમા ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ અને આહારક-એ પાંચ શરીરો હોયછે

ફોપા દહકા સ્ત્રિશરીરા ।

બાકીના એન્વીય દહકના છોને નણ શરીર હોયછે

‘ઔદારિકયુક્તાન્યા વૈક્રિયયુક્તાન્યા વા તૈજસકાર્મણાન્યામ્ ।

ઔદારિક સગીં યુક્ત અથવા વૈક્રિય શરીરે યુક્ત એના તૈજસ અને કાર્મણ નગીગની સાથે તે બધુલુ

(ઇતી પ્રથમ દ્વાર)

સ્થાવરચતુષ્કે પૃથિવ્યપ્તેજોવાયુરુપે હૃદતોત્તિ
દ્વાન્યા પ્રકારાન્યા જઘન્યોત્કૃષ્ટરૂપાન્યા શ્રગુલા
સંખ્યજ્ઞાગમાના તનુ ।

પૃ^૧ ની, અપ્ તેજ અને વાયુરૂપ આગ સ્થાવરને વિષે ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય એ બે પ્રકારે અગુલના અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણે શરીરે હોયછે

યદ્યપિ વાદરાણા વાતાગ્ન્યપ્ પૃથિવીના શરી-
રાણિ મિશ્રોગુલાસંખ્યગુણવૃદ્ધાનિ તથાપિ યથોક્ત
માનાન્યેવ । ૫ ।

૧ નારકીનો એક દહક આ દેવતાના તેર દહક-એ ચોથ દહકમા-વૈક્રિય તૈજસ આ કાર્મણ-એ શરીર છે વાયુ ૧૫ વિના આર સ્થાવરના આર દહક તેમજ ત્રણ રિક્તસેદિના નણ દહક-એ સાત દહકને રિધે આ દારિક, તૈજસ અને કાર્મણ-એ નણ શરીર હોયછે

દેવતાના તેરઢ ડોકે શરીરનું માન સાત હાથનું છે * ૬

મૂલ

ગવ્મતિરિ સહસ્સ જોયળ, વળસ્સઢ અહિય
જોયળ સહસ્સ ।

નર તેઢદિતિગાઝ, વે ઢદિય જોયળે વાર ॥

॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ—ગર્ભજ તિર્યચમા શરીરનું માન એક હજાર યોજનનું છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાય જીવોના શરીરનું માન એક હજાર યોજનથી કાંઈક વધિક છે ગર્ભજ મનુષ્ય અને તેરિદ્રિ જીવોના શરીરનું માન ત્રણ ગાઉનું છે અને બે ઇન્દ્રિય જીવોના શરીરનું માન બે યોજનનું છે ।

અવચુર્ણિ

ગર્જજતિરશ્ચા મત્સ્યાદોના યોજનસહસ્ર ।

ગર્ભજ તિર્યચ ને મત્સ્ય વગેરે જીવો તેના શરીરનું માન એક હજાર યોજનનું છે

* અહીં સાતે નારકીનું જીદુ જીદુ શરીર, ૧૧ સમજવું સાતમી નારકે પાયસો ધનુષ્ય ઝડીએ અતીસો ધનુષ્ય, પાચમીએ સવાસો ધનુષ્ય, ચોથીએ સાડીનાસઠ ધનુષ્ય, ત્રીજીએ સવાએકત્રીસ ધનુષ્ય, બીજીએ સાડાપંદર ધનુષ્ય અને પેહેલીએ પોણાઆઠ ધનુષ્ય અને છ આગત એ પ્રમાણે સમજવું દેવતામા પેહેલા તથા બીજા દેવોક સુધી સાતહાથનું, ત્રીજા ચોથામા છ હાથનું, પાચમા તથા છઠ્ઠામા પાચ હાથનું સાતમા તથા આઠમામા ચાર હાથનું નવમા અને દસમા અગીયારમા અને બારમામા ત્રણ હાથનું નવમે વેપકમાં બે હાથનું અને પાચ અનુત્તરમા એક હાથનું શરીર સમજવું

વનસ્પતેઃ સાધિકયોજનસદ્સ્રં તદૂર્ધં તુ પૃથ્વી

વિકારઃ ।

પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાયના જીવોના શરીરનું માન એક હજાર
યોજનનું છે તે હપગત પછી પૃથ્વીનો વિકાર છે.

નરા સ્ત્રીરિયા ત્રિગવ્યૂતોચ્ચા ।

મનુષ્ય અને ત્રણ ઇન્દ્રિયોવાળા જીવોના શરીરનું માન જીઆ
ધમા ત્રણ ગાઉનું છે

દ્વીરિયા. જોયણવારત્તિ દ્વાદશયોજનોઙ્ગ્યાઃ ॥૭॥

બે ઇન્દ્રિયોવાળા જીવોના શરીરનું માન બાર યોજન મુધી-
નું છે ૭

મૂલ

જોયણમેર્ગ ચરિ, દિદેહસુચત્તણં સુણ
મણિય ।

વેડવિવચ દેહ, પુણ અંગુલસંખં સમા-
રંમે ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ—ચાર ઇન્દ્રિયોવાળા જીવોના શરીરનું જીઆઈનું માન
એક યોજનનું છે, એમ સૂત્રને વિષે કહેલું છે વૈદિક શરીરને વધી
આરભતી વેલાયે એક અંગુલનો સખ્યાતમો ભાગ હોય છે ૮

ચતુરિરિય દેદં નચ્ચત્વેન યોજનમેક શ્રુતે પ્ર-
જ્ઞાપનાદૌ ન્નણિતમુક્તં

ચાર ઇન્દ્રિય વાળા જીવોના શરીરની જીઆઈનું માન એક
યોજનનું પ્રજ્ઞાપના વિગેરે સૂત્રમાં કહેલું છે

પુનરૌદારિકશરીરસ્યાવશ્યં પ્રતિપત્તે રિતિ ।

કારણકે, ફરીથી તેને જોવાનું ગરીબની અવગ્ય પ્રાપ્તિ છે
વૈકલ્ય શરીરની વિકુર્વણા કયા દડકના છવોને
કેટલા કાલ સુધી રહેશે, તે કહેશે -

મૂલ

અંતમુહુત્ત નિરણ મુહુત્તચત્તારિ તિરય મણુ
એસુ ૧

દેવેસુ અદ્વમાસો, ઉક્કોસ વિડવ્વણા કાલો
॥ ૧૦ ॥

નાગરીના દડકને વિષે વૈકલ્ય શરીરની વિકુર્વણા અતર્મુહૂર્ત
સુધી રહેશે તિર્યચ અને મનુષ્યના દડકને વિષે ચાર મુહૂર્ત (એક
પોહોર) સુધી વૈકલ્ય શરીરની વિકુર્વણા રહેશે અને દેવતાઓના
દડકને વિષે અર્ધા માસ સુધી વૈકલ્ય શરીર રહેશે (પછી વિસ
રાલ થઈ જાય છે) આ વિકુર્વણાનો ઉત્કૃષ્ટ ત્રય બાણવે ૧૦

इति वचन सामर्थ्यात् अंतर्मुहूर्त चतुष्टयं तेषा
देशवंध इत्युच्यते तन्मत्तातरमित्यवसेयं ।

ઉપર પ્રમાણે કહેલા વચન છે, તેના આમર્થ્યથી ચાર અત
ર્મુહૂર્ત સુધી તેમને દેશ બધ છે એમ જ કહેશે, તે કાંઈ બીજા મત
પ્રમાણે છે-એમ બાણવ

तृतीयं संदननद्वारमाह

હવે ત્રીજું સંધનન દ્વાર કહેશે

પ્રસ્તાવાદાદિ

ચાલના પ્રસંગે જોઈને દંડકે વૈક્રિય શરીર છે, તેનું પ્રમાણકહે-છે

નુત્તર વૈક્રિયદેહ પુનઃ પ્રારજ્ઞે પ્રારજ્ઞેઽગુલમરુયા-

તન્નાગમાન

વૈક્રિય શરીર તે વધી આગળમાં જોડવે વિકુર્મણ કરતી
વેલાયે પેઢેલા સમયમાં અગુલના સખ્યાતમાં ભાગ જોડવું હોય છે

સંતુલ્યં તુ ણ

ત્યાર પછી સંતુલ્ય જોડવે કયા સુધી અને જોડવું વધે
તેનું પ્રમાણ કહે છે

મૂલ

દેવનરંઅહિયંતરક,તિરિયાણાં નવયજોયણસયાદ્વં
દુગળ તુ નારયાણ, મણિયવેઅન્વિયસરીરં ॥૧॥

ભાવાર્થ

દેવના એક લાખયોજનનું વૈક્રિય શરીર વિકુર્મે, મનુષ્ય એક
લાખયોજનથી અધિક વૈક્રિય શરીર વિકુર્મે, તિર્યચો નવસોયોજન
સુધીનું વૈક્રિય શરીર વિકુર્મે, અને નારયીઆ તે પોતપોતાના
શરીરથી બમણું વૈક્રિય શરીર વિકુર્મે ૯

લઙ્ઘિ વૈક્રિય શરીરિણો જીવતોઽતર્મુદુર્ત્ત ત્વ-
રતો ન વૈક્રિય શરીરેઽવસ્થાનમસ્તિ ।

લઙ્ઘિથી વૈક્રિય શરીરવાલા જીવને અતર્મુદુર્ત્ત પછી વૈક્રિય
શરીરમાં અવસ્થાન હોતું નથી

પુનરૌદારિકશરીરસ્યાવશ્યં પ્રતિપત્તે રિતિ ।

કાગણુકે, ફરીથી તેને ઔદારિક શરીરની અવગ્ય પ્રાપ્તિ છે
વૈક્રિય શરીરની નિકુર્વણા કયા દહકના છવોને
કેટલા કાલ સુધી રહેછે, તે કહેછે -

મૂલ

અંતમુહુતં નિરણ. મુહૂતચત્તારિ તિરય મણુ
ણસુ ૧

દેવેસુ અઢ્ઢમાસો, ઉક્કોસ વિઝઞ્ઞણા કાલો
॥ ૧૦ ॥

નારકીના દહકને વિષે વૈક્રિય શરીરની નિકુર્વણા અતર્મુહૂર્ત
સુધી રહેછે તિર્યચ અને મનુષ્યના દહકને વિષે ચાર મુહૂર્ત (એક
પોહોઃ) સુધી વૈક્રિય શરીરની નિકુર્વણા રહેછે અને દેવતાઓના
દહકને વિષે અઢ્ઢ માસ સુધી વૈક્રિય શરીર રહેછે (પછી વિસ
રાલ થઈ બધ છે) આ નિકુર્વણાનો ઉત્કૃષ્ટ કાલ બાણુનો ૧૦

इति वचन सामर्थ्यात् अंतर्मुहूर्तं चतुष्टयं तेषां
देशबंध इत्युच्यते तन्मतांतरमित्यवसेयं ।

ઉપર પ્રમાણે કહેવા વચન છે, તેના મામર્થ્યથી ચાર અત
ર્મુહૂર્ત સુધી તેમને દેશ બધ છે એમ જ કહેછે, તે હાઇ બીજા મત
પ્રમાણે છે-એમ બાણુ

तृतीयं संदननद्वारमाह

હવે ત્રીજું સંધયણ દ્વાર કહેછે.

મૂલ

થાવરસુરનેરડયા, અસ્સઘયણા ચ વિગલ
છેવઠા ।

સંઘયણ છગા ગવ્ભય, નરતિરિણ સ્વિ મુ-
ણેયવ્વ ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ

સ્થાનરના પાત્ર દડક, દેવતાના નેર દડક, નારહીનો એક
દડક—એ નર્મ આગણીય દડકના જીન છ' સધયણથી રહિત
હોય છે બે ઇન્દ્રિય અને એક દ્વિય—એ નિકલે દ્વિયના નણ દડકને
નિષે એક સેવાર્ત સહનન હોય છે અને ગર્ભજ મનુષ્ય અને ગર્ભજ
તિર્યક જીનના મે દડકને નિષે છ સધયણ છે, એમ બણુ ૧૧

અવચૂરિ

સ્થાવરસુર નૈરયિકા સહનન રહિતા અસ્થય-
જાવાદેવ ।

સ્થાનરના પાત્ર, દેવતાના તેજ અને નારહીનો એક—એ
આગણીય દડકના જીનો સધયણથી રહિત છે, કારણકે તેમનામાં
અસ્તિ (હાડકા) હોતા નથી

ચ સમુચ્ચયે કિ સમુચ્ચિનોત્તિ ।

અહિ ચ શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે, એટલે શુ સમુચ્ચય
કરે છે તે કહે છે

૧ જ્યાં હાડ માસ હોય, ત્યાં સધયણ હોય છે, તે આગણીય દડકે હાડ
માસ હોતા નથી

સૈદ્ધાંતિકમતેન સુરાનારકાશ્ચ પ્રથમસંહનિનઃ ।

સિદ્ધાંતના મત પ્રમાણે દેવતા અને નારકીના દડકાના જીવો પેહેલી સંધયણવાલા છે,

વિકલાઃ સેવાર્તા ઇતિ અસ્થિસંવધમાત્રસહ
નનવંતઃ ।

વિકલેદ્રિયના દડકાના જીવો સેનાર્તો એટલે મા । અરિ ।
(હાડકા)ના મખનની નયણવાલા છે

ગર્જનજનરતિરશ્વોઃ સહનનપટ્ટક જ્ઞાતવ્યં ॥૧૧॥

ગર્જન મનુષ્ય અને ગર્જન તિર્યચના દડકાના જીવોને છ
સંધયણ છે એમ જાણુ ૧૧

ચતુર્થ સજ્ઞાઘારમાહ ।

ચોથું સજ્ઞા દ્વાર કહેછે

મૂલ

સવ્વેસિ ચડ દહવા, સપ્પણા સવ્વે સુરાય ચ-
ઉરસા ।

નરતિરિ છ સંઠાણા; હુહા વિગલિંદિ નેરહયા
॥ ૧૨ ॥

ભાવાર્થ

સર્વે ચોવીશ દડકને વિષે (આહાર, ભય, મૈથુન અને પતિ
ગ્રહ) એ ચાર સજ્ઞા હોયછે અથવા દસ (કામ, ક્રોધ, માન, માયા,
લોભ, શોક, આદિ અને ઉપર કહેલી ચાર) સજ્ઞા હોયછે સર્વે

તેર દંડકના દેવતાઓ સમયતુરસ્ત્ર સસ્થાનને ધારણ કરનાર હોય છે મનુષ્ય અને તિર્યંચ-એ બે દંડકને પ્રિયે છ મસ્થાન હોય છે, વિકલેદ્રિયના ત્રણ દંડકમા અને નારડીના દંડકમા એકજ દુડક સસ્થાન હોય છે ૧૨

અવચૂર્ણી

સજ્ઞા સર્વજીવાના ચતસ્રો દશવા ।

સર્વ દંડકના જીવોને ચાર અથવા દસ સજ્ઞાઓ હોય છે

કેવાચિન્નૃણા પોરુશાપિ પરમલ્પત્વાન્ન વિવક્તિ ।

કેટલાએક મનુષ્યોને શોળ પણ સજ્ઞાઓ હોય છે, પરંતુ અલ્પપણાથી તે કહેવાને ઈચ્છેયુ નથી

પંચમ સસ્થાનદ્વારમાહ ।

પાચમું સસ્થાન દ્વાર કહે છે

સર્વે સુરાશ્વ જીમો જીમસેન इति न्यानेन स-
मचतुरस्र सस्थाना ।

લીમ અટલુ બોલવાથી જમ લીમસેન સમજાય છે, તેમ સત્ર દેવતાઓ એટલુ કહેવાથી દેવતાના તેર દંડકના જીવો સમ ચોરસ સસ્થાનનાવા છે

नरतिर्यचौ पट्सस्थानौ ।

મનુષ્ય અને તિર્યંચ-એ દંડકના જીવ છ સસ્થાનનાવા હોય છે

विकलेद्रिय नैरयिका दुडसस्थाना ॥ ૧૨ ॥

વિકલેદ્રિયના ત્રણ દંડક અને નારડીનો એક દંડક-એ ચાર દંડક દુડ સસ્થાનવાલા હોય છે

સ્થિરાણાપદ્ધિવિધસંસ્થાનરાહિત્યેऽપિ સંસ્થા-
નાનાં આકારજ્ઞેદત્વાદેવ એતન્નરીરાકારાનાહ ।

સ્થાવરના પાય દંડકના જીવો છ પ્રકારનાં સંસ્થાનથી
હિત છે, તે છતાં સંસ્થાનોને આકારનું બેદપણું, હોવાથીજ
તેમના શરીરના આકાર કહેછે—

મૂલ.

નાનાવિહ ધયસૂરૂં, વુવુયવળ વાડ તેડ અ-
પકાય ।

પુઢવી મસૂર ચંદા, કારા સંઠાળઓ મળિયા
॥ ૧૩ ॥

ભાવાર્થ

વનસ્પતિ કાયના દંડકને વિષે જાત જાતના આકાર હોયછે,
વાયુકાયના દંડકમાં ધ્વજના જેવો આકાર હોયછે, તેલકાયના
દંડકમાં સોયના જેવો આકાર હોયછે, અપ્કાયના દંડકમાં પર-
પોટાના જેવો આકાર હોયછે, અને પૃથ્વીકાયના દંડકમાં મસૂર
ની દાવના જેવો અને ચંદ્રના જેવો આકાર હોયછે. એ પ્રમાણે
સંસ્થાનો શગવતી પ્રમુખ સિદ્ધાંત વિષે કહેલા છે ૧૩

અવચૂર્ણિ.

નાનાવિધ, ૧ ધ્વજ. પતાકા, ૨ સૂચી, ૩ વુડા-
વુડાકારાણિ ક્રમેણ વનસ્પતિવાયુતેજોઽપ્કાયશરી-
રાણિ ।

૧ નાનો પ્રકારના આકાર, ૨ ધ્વજ એટલે પતાકા, ૩ સૂચી
સોય, ૪ પરપોટાના આકારો અતુકમે વનરૂપિ, વાયુકાય,
તે હાય, અને અપ્કાય જીવના સરીરોના હોય છે

પૃથ્વી ધર્મસૂરાકારા જ્ઞાતા જગત્પાદૌ ।

પૃથ્વીકાયનો આકાર અર્ધમસૂની દાલ જેવો છે, એમ જાન-
વતી જોરે સિદ્ધાંતમાં કહેલું છે,

પૃથ્વ કપાયદ્ધારમાદ

છદ્ધ કપાય દ્વાર કહેછે.

મૂલ

સર્વેપિ ચક્રકસાયા, લેસછાં ગર્ભતિરિય
મણુસુ ।

નારયતેઝવાઙ, વિગલા વેમાણિય તિલેસા

॥ ૧૪ ॥

ભાવાર્થ

સર્વે જોવીરા દ હોના જીવોને વિષે, ક્રોધ, માન, માયા અને
લોભ—એ ચાર કપાય હોય છે, ગર્ભ તિરિય અને ગર્ભજ મનુષ્ય—એ
જે દ હોને વિષે છ લેશ્યાઓ હોય છે વિકલેદ્રય ॥ તથા દ હો અને
વૈમાનિક દેવતાના એક દ હોને વિષે રૂઢી, નીચ અને કાપોત—એ
ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે ૧૪

અવચૂર્ણિ.

સર્વેપિ જીવા ચતુઃ કપાયવંત ।

સર્વે ચોવીશ દંડકના જીવો ક્રોધ, મોન, માયા અને લોભ-એ
ચાર કપાયવાલા હોય છે

નિઃ કપાયાશ્ચ કેચન મનુષ્યેષુ ।

મનુષ્યોમાં કેટલા એક કપાય વગરના જીવો હોય છે

સપ્તમં લેશ્યાદ્યારમાહ.

સાતમું લેશ્યાદ્યાગ કહે છે

લેશ્યાપટ્ટકં ગર્જજતિર્યગ્મનુષ્યેષુ ।

ગર્જજ તિર્યચ અને ગર્જજ મનુષ્યોમાં છ લેશ્યાઓ હોય છે

નારકતેજોવાયુવિકલા વૈમાનિકાશ્ચ ત્રિલેશ્યાઃ ।

નાગ્ધી, તેજીકાય, વાયુકાય, ત્રણ ત્રિકલેદ્રિય અને વૈમાનિક
દેવતાઓ ત્રણ લેશ્યાવાલા હોય છે

પ્રથમદ્વિતાંયયોઃ પૃથિવ્યોઃ કાપોત્તા ।

પેદેલી અને ખીજ નારકીની જમિમાં કાપોત લેશ્યા છે

તૃતીયસ્યામુપરિ કાપોત્તા શ્વો નીલા ।

ત્રીજ નારકીની જમિમાં ઉપર કાપોત લેશ્યા અને નીચે
નીલ લેશ્યા છે

પંકાયા નીલા ધૂમાયાં નીલા કુણ્ણા ચ ।

ચોથી પંકા નારકીમાં નીલ લેશ્યા અને પાંચમી ધૂમા
નારકીમાં નીલ અને કૃષ્ણ લેશ્યા છે,

ષટ્ઠી સપ્તમ્યોઃ કુણ્ણા એવ ।

છઠી અને સાતમી નારકીમાં કૃષ્ણ લેશ્યા છે

તથા સૌધર્મેશાનયોસ્તેજઃ કલ્પત્રયે પદ્મા લાં

સંકાર્દિપુ શુક્લા એવેતિ ।

તથા સૌધમ અને ઝથાન દેવ લોકમા તેજેલેશ્યા છે
તથા કલ્પ (દેવલોક) મા પત્તા લેશ્યા છે અને લાતક વગેરેમા
શુકલ લેશ્યા છે ૧૪

મૂલ.

જોદ્વસિયતેહલેસા, સેસા સન્વેવિ હંતિ
ચહલેસા ।

ઈંદિયદાર સુગમં, મણુયાળ સત્ત સમુ-
ઘ્યાયા ॥ ૧૫ ॥

ભાવાર્થ

જ્યોતિષક દેવોના હકકને વિષે તે જે લેશ્યા હોયછે અને બાકીના
દશ ભુવનપતિના દશ હકક, અગીયારમે બ્યતર દેવતાને હકક
બારમે પૃથ્વી કાયનો, તેરમે અપકાયનો, ચૌદમે વનરપતિ કાયનો
હકક—એ બધા હકકને વિષેપણ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને
તેજ—એ ચાર લેશ્યાઓ હોયછે અને આઠમુ ઇંદ્રિયદાર સુગમ
અને નવમા મનુદ્ધાત દ્વારમા મનુષ્યના એક હકકને વિષે
વેદના વિગેરે સાત સમુદ્ધાત હોયછે ૧૫

અવચૂર્ણિ

જ્યોતિષ્ઠાઃ કેવલ તેજોલેશ્યાવત ।

જ્યોતિષક દેવનાઓને ફક્ત તેજેલેશ્યા હોયછે

દોષાઃ સર્વેઽપિ પૃથિવ્યપ્વનસ્પતિઞ્ચવનપતિ

વ્યંતરાશ્ચતુર્લેશ્યા ઞ્ચવંતિ ।

બાકીના સર્વેષુ પૃથ્વીકાય, અપકાય, વનસ્પતિકાય,
ભવનપતિ અને વ્યતઃ દેવતાઓ ચારલેશ્યા વાલા હોય છે

તેજો લેશ્યાવંતાંકેપાચિદેવાના ઝૂજલવનેષૂત્પા-
દાત્ કિયત્કાલં તલ્લેશ્યાસંજ્ઞવ ।

તેજોલેશ્યાવાલા કંટલા એક દેવતાઓ પૃથ્વી, જલ
અને વનમા ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી કંટનોક વખત સુધી તેમને તે
લેશ્યાનો નામ છે

ઈન્દ્રિયઘારં સુગમં ।

(આઠમું) હ્રિદ્યા સુગમ છે

નવમ સમુદ્ઘાતઘારમાહ

નવમુ મમુદ્ઘાત દ્વાર કહે છે

મનુષ્યેષુ સત્ત સમુદ્ઘાતાઃ

મનુષ્યોના એક દડકમા વેદનાદિક માત્રસમુદ્ઘાત હોય છે

સત્ત સમુદ્ઘાતાના નામાન્યાહ ।

તે માત્રે સમુદ્ઘાતના નામ કહે છે

મૂલ.

વેયણ કસાયમરણે, વેડવિય તેય એય ।

આહારે ।

કેવલિય સમુદ્ઘાયા, સત્ત ડમે હુંતિ સન્નીણં

॥ ૧૬ ॥

ભાવાર્થ

પેદેલી વેદના સમુદ્ધાત, બીજી કપાયસમુદ્ધાત, ત્રીજી મરણ સમુદ્ધાત, ચોથી વૈક્રિય સમુદ્ધાત, પાંચમી તૈજસ સમુદ્ધાત, છઠી આહાર સમુદ્ધાત અને સાતમી કેવલી સમુદ્ધાત—એ સાતે સમુદ્ધાત સજી પચેદ્રિય મનુષ્યને હોયછે

(આ ગાથા સુગમ છે, તેથી અવચૂર્ણી નથી)

મૂલ

एगिदियाण केवल, तेउ आहारग विणाउ
चत्तारि ।

ते विउविय वज्जा, विगला सन्नीण ते
चेव ॥ १७

ભાવાર્થ

એક દ્રિય વૈક્રિય નાયુકાય જીવોને પેદેલી કેવલી, બીજી તૈજસ અને ત્રીજી આહારક—એ ત્રણ સમુદ્ધાતને વર્જીને બાકીની એક વેદના, બીજી કપાય, ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય એ ચાર સમુદ્ધાત હોય છે તે આરમ્ભથી એક વૈક્રિય સમુદ્ધાત ને વર્જીને એક વેદના, બીજી કપાય ત્રીજી મરણ—એ ત્રણ સમુદ્ધાત વાયુકાયના દહક નિના બાકીના ચાર સ્થાવરના ચાર દહકને નિવે હોયછે તેમજ નિકવેદ્રિયના ત્રણ દહકમા પણ તે ત્રણ સમુદ્ધાત હોયછે અને સજી પચેદ્રિય એવા ગર્ભજ મનુષ્યને તો તે સાને સમુદ્ધાત હોયછે ૧૭

મૂલ.

પળગઘ્મતિરિ સુરેસુ, નારયવાઝસુ ચડર-
તિય સે સે ।

વિગલ દુદિઠી થાવર, મિત્થત્તી સેસતિય
દિઠી ॥ ૧૮ ॥

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિર્યચના એક દ હક અને દેવતાના તેર દ હકને વિષે પેહેલી આહાત્ક અો ખીજી ઠેવલી—એ બે સમુદ્ધાતને વર્ણને ખાકીની પાચ સમુદ્ધાત હોયછે નારકીનો એક દ હક, અને વાયુકાયનો એક દ હક—એ બેને દ હકને વિષે પેહેલી વેદના, ખીજી ક્ષાય ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય—એ ચાર સમુદ્ધાત હોયછે અને રોય એટલે એક વાયુકાય નિના ખાકીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દ હકને વિષે એક વેદના ખીજી ક્ષાય અને ત્રીજી મરણ—એ ત્રણ સમુદ્ધાત હોયછે

નિકલેદ્રિયના ત્રણ દ હકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિ—એ બે દૃષ્ટિ હોયછે તથા સ્થાવરના પાચ દ હકને વિષે તેમજ સમૂર્ણ મનુષ્યમા પણ મિથ્યા દૃષ્ટિ હોયછે અને ખાકીના બે દ હક રહ્યા એટલે એક નારકી, એક ગર્ભજ તિર્યચ, એક ગર્ભજ મનુષ્ય અને તેર દેવતાના—એ મળીને સોળ દ હકને વિષે સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર— એ ત્રણે દૃષ્ટિ હોયછે ૧૮

અવચૂર્ણિ.

ગર્જજતિર્યકસુરયોઃ પંચ ।

ગર્ભજ તિર્યચના એક દહકમા અને દેવતાના તેજ દહકને વિષે આહારક તથા કેલી સિવાય પાચ સમુદ્ધાત હોયછે

નારકવાયોશ્વન્વાર

નારડીના એક દહકમા અને વાયુકાયના એક દહકમા વેદના, ક્ષપાય, મરણ અને વેદિય એ ચાર સમુદ્ધાત હોયછે

શેષે સ્થાવરે વિકલે ચ ત્રય સમુદ્ધાતા સર્વ-
ત્રાનુક્રમેણ ।

વાયુકાય સિવાય બાકીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દહકને વિષે વેદના, ક્ષપાય અને મરણ—એ ત્રણ સમુદ્ધાત હોયછે એ મર્મમા અનુક્રમે જાણવું

ઢશમ દૃષ્ટિદ્વારમાહ ।

દશમુ દષ્ટિદ્વાર કહેછે

વિકલેષુ દૃષ્ટિદ્વિક સમ્પર્કમિશ્રયાત્વરૂપ ।

વિકલેષદ્રિયના ત્રણ દહકને વિષે મિશ્રયા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિ—એ બે દ્રષ્ટિઓ હોયછે

સ્થાવરા મિશ્રયાત્વિન

પાચે સ્થાનરના દહકને વિષે મિશ્રયા દૃષ્ટિ હોયછે

શેષા તિર્યક્સુરનારકનરા ત્રિદૃષ્ટય સમ્યગ્
મિશ્રયાત્વમિશ્રસદિતા જ્ઞવતિ ।

ઉપરના આઠ દહકને મુકી બાકી રહેલા એ નાગ્ધીનો, એક ગર્ભજ તિર્યચનો એક ગર્ભજ મનુષ્યનો અને તેજ દેવતાના મલી સોળ દહકને વિષે સમ્યક્ત્વ, મિશ્રયાત્વ અને મિશ્રએ ત્રણ દૃષ્ટિ હોયછે

અથૈકાદશં દર્શનદ્વારમાહ ।

હવે અગીયારમું દર્શન દ્વાર કહેછે

મૂલ.

૧૧

થાવરવિતિસુ અચરકુ, ચડરિંદિસુ તદુગં
સુણ મણિય ।

મણુઆ ચડ દસણિણો, સં સેસુ તિગં તિગં
મણિયં ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે પાંચ સ્થાવરના પાચ દડક, બે ઇન્દ્રિયનો એક દડક તે દ્રિયનો એક દડક, એમ સાત દડકને વિષે અચક્ષુદર્શન હોયછે અતુરિન્દ્રિયને વિષે અતુ દર્શન અને અચક્ષુ દર્શન—અને દર્શન સિદ્ધાતને વિષે કહેલાછે મનુષ્યના એક દડકને વિષે અક્ષુ, અચક્ષુ, અવાધ અને ઈન્દ્રિય એ ચાર દર્શનો હોયછે અને બાકીના એટલે તેર દેવતાના એક નારકીનો અને એક પચેન્દ્રિય તિર્થચના—એમ પંચ દડકને વિષે અક્ષુ, અચક્ષુ અને અવાધ—એ ત્રણ ત્રણ દર્શનો સિદ્ધાતને વિષે કહેલાછે ૧૯

અવચૂળ

સ્થાવરર્ષિંદિયેપુ કેવલમચક્ષુદર્શનં ।

પાચ સ્થાવરના પાચ દડક, બે ઇન્દ્રિયનો એક દડક અને તે દ્રિયનો એક દડક—એ સાત દડકને વિષે ઈન્દ્રિય અચક્ષુ દર્શન હોયછે

चतुरिंक्षिपु तद् द्विकं चक्षुरचक्षुरूपम्

ચતુરિંક્ષિપુ તદ્ દ્વિકં ચક્ષુરચક્ષુરૂપમ
અતુરિંક્ષિપુના દડકને વિષે ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન—
બંને હોય છે

श्रुते कर्मग्रथादौ जणित ।

શ્રુત એટલે કર્મે અથ વજરેના કહેણુ છે

मनुष्याश्चतुर्दर्शिनः ।

મનુષ્યોને આરે દર્શન હોય છે

शेषेसु सुरनारकतिर्यक्षु त्रिक त्रिक दर्शनस्य

चक्षुरचक्षुरवधिरूपं । १९

શેષ એટલે બાકી રહેલા દેવ, નારકી અને તિર્યચને ચક્ષુદર્શન,
અચક્ષુદર્શન અને અબધિ દર્શન—એ ત્રણ ત્રણ દર્શન હોય છે

द्वारद्वयं समकमाह ।

જ્ઞાન દ્વાર અને અજ્ઞાન દ્વાર એ બે બારણું અને તેરણું
દ્વાર કહેછે,

‘मूल.

अन्नाण नाण तिय निय, सुरतिरि निरण

थिर अनाणदुग ।

નાણનાણ, દુવિગલે, મણુણ પણ નાણ તિઅ

નાણા ॥ ૨૦ ॥

જ્ઞાનાર્થ

દેવતાના તેર દડક, તિર્યચનુ એક અને નારકીનુ એક

૬૬૩-એ પત્ર ૬૬૩ને વિષે ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ જ્ઞાન પણ હોય છે, એટલે મિથ્યા દૃષ્ટિ જીને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન અને નિભગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન-એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે સ્થાનર જીવના પાત્ર ૬૬૩ને વિષે મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે નિક્ષેપ્રિય જીવના ત્રણ ૬૬૩ને વિષે જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બંને હોય છે એટલે મતિજ્ઞાન તથા શ્રુત જ્ઞાન અને મતિઅજ્ઞાન તથા શ્રુતઅજ્ઞાન હોય છે અને મનુષ્યના એક ૬૬૩ને વિષે મતિજ્ઞાન વગેરે પાત્ર જ્ઞાન અને મતિ અજ્ઞાન વગેરે ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે ૨૦

અવચૂર્ણિ.

દ્વદ્વૈકવજ્ઞાવાત્ સુરતિર્યગ્નિરયે અજ્ઞાનત્રિકં
જ્ઞાનત્રિક ચ જવંતિ સમ્યક્પ્રાપ્તૌ ।

સુરતિર્યગ્નિરયે એ પદમા એકવદ્ભાવ દ્વદ્વ સમાસ થાય છે, દેવ, તિર્યગ્ અને નારદીના ૬૬૩મા ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન પણ હોય છે, કારણ કે, જ્યારે સમ્યક્તનની પ્રાપ્તિ થાય, ત્યારે ત્રણ જ્ઞાન પણ થઈ શકે છે

સ્થિરે અજ્ઞાનાઘર્કં ।

સ્થાવર જીવના પાત્ર ૬૬૩માં મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે

યદ્યપિ જૂવકવનેવ સૈવાંતિકમતેન સમ્યક્ક
વશતઃ દેવાના તેવૂત્પાદે સાસ્વાદનસવજ્ઞાવાચ્ચ શ્રુત
મતી જવતઃ પરં નેદાધિકૃતે .

એક સિદ્ધાંતના મત પ્રમાણે તો પાચ સ્થાવરમા પૃથ્વી કાય, અપૂકાય અને નનસ્પતિ કાયતા ૬ ડકમા સમ્યક્તને વમન કમ્નારા દેવતાઓ તેમા ઉત્પન્ન થાયછે, ત્યારે સાસ્વાદનના સદ્ભાવથી તેઓને ત્યાં શ્રુતજ્ઞાન તથા મતિજ્ઞાન થાયછે, પરંતુ તે અહીં માનેવા નથી

વિકલે જ્ઞાનાજ્ઞાનયોર્ધિકમ્ ।

વિકલે દ્વિયના નણુ ૬ ડકને વિષે મે જ્ઞાન અને બેઅજ્ઞાન હોયછે

મનુષ્યેષુ પચજ્ઞાનાનિ ત્રીણ્યજ્ઞાનાનિ જ્ઞવતિ ।

‘મનુષ્યના એક ૬ ડકમા પાચજ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોયછે

ચતુર્દશ યોગદ્વારમાહ ।

હવે ચૌદમુ યોગ દ્વાર કહે છે

મૂલ

इकारस सुरनिरए, तिरिएसु 'तेर पन्नर

मणुएसु ।

विगले चउ पणवाए, जोगतिय थावरे ह्येड

॥ ૨૧ ॥

ભાવાર્થ

દેવતાના તેર ૬ ડક અને નારશ્ત્રીનુ એક ૬ ડક—એ ચૌદ ૬ ડકમા સત્યમનોયોગ વિગેરે મનના ચાર યોગ, સત્ય વચન યોગ વિગેરે વચનના ચાર યોગ અને વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ કાયાના યોગ મુળી અગીયાર યોગ થાયછે તિર્યચના એક ૬ ડકમા આહારક કાય યોગ અને આહારકમિશ્ર કાયયોગ—એ બે યોગમર્જીને બાષ્ટીના

તેરયોગ હોયછે, મનુષ્યના એક દહકમાં પનર યોગ હોયછે, વિકલે દ્રિયના નણ દહકમાં ઔદારિક કાય યોગ, ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ, કર્મણ કાયયોગ અને અમત્યા મૃધા નયન યોગ એ ચાર યોગ હોયછે વાયુકાયનાં એક દહકમાં ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ, અને કર્મણ કાય યોગ, વૈદિય કાય યોગ, વૈદિય મિશ્રકાય યોગ અને કર્મણ કાયયોગ—એ પાંચયોગ હોયછે અને વાયુકાય ગિનાય પૃથ્વી વિગેરે ચાગ ગ્યાનના ચાગ દહકમાં ઔદારિક કાય યોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અને કર્મણ કાયયોગ—એ ત્રણ યોગ હોયછે ૨૧

અવચૂર્ણિ

ઔદારિકઠ્ઠિકાહારકઠ્ઠિકાજ્ઞાવાત્ સુરનિર-
યયોર્વિપયે એકાદશ યોગાઃ ।

એટલે ઔદારિક કાયયોગ અને ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ ઔદારિક જે અને આહારક જે એટલે આહારક કાય યોગ અને આહારક મિશ્રકાય યોગ—એ ચાગ યોગના અભાવથી દેવતાના તેરદહકને નિષે નારકીના એક દહકને વિષે બધા મળીને અગીયાર યોગ હોયછે

તિર્યક્તુ ત્રયોદશ ।

તિર્યચના એક દહકમાં તેર યોગ હોય છે

કેપાચિઠ્ઠક્રિયલલ્લિસંજ્ઞવે તત્ ઠ્ઠિકસંજ્ઞવાત્ ।

દેટલા એક તિર્યચને વૈદિયલ્લિન થવાનો સજન હોનાથી તે બને યોગનો સભવ છે

પ્રંચદશ મનુષ્યેષુ ।

મનુષ્યના એક દડકા પાંચ યોગ હોય છે

વિકલે ઔદારિકદ્વિકાર્મણાતિમજ્ઞાપારૂપં
યોગચતુષ્ક ।

નિકલે દ્વિયના ત્રણ દડકા ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, કાર્મણ કાયયોગ અને અસત્યામૃષા વચનયોગ—એ ચાર યોગ હોય છે

પચવાતે પ્રૌદારિકદ્વિકૈવક્રિયદ્વિકાર્મણરૂપ ।

વાયુકાયના એક દડકાને નિષે ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, વૈક્રિય કાયયોગ, વૈક્રિય મિશ્રકાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ—એ પાંચ યોગ હોય છે

યોગત્રિક સ્થાવરચતુષ્કે જ્ઞવતિ ।

પૃથ્વીકાય નમેરે સ્થાવરના ચાર દડકા ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ—એ ત્રણ યોગ હોય છે ૨૧

પચદશમુપયોગદ્વારમાહ ।

પાંચમુ ઉપયોગ દ્વાર કહેછે

મૂલ,

ઉવઓગા મણુણ્સુ, વારસ નવ નિરિય
તિરિય દેવેસુ ।

વિગલદુગે પળ છક્ક, ચડરિદિસુ થાવરે
તિયગ ॥ ૨૨ ॥

ભાવાર્થ

મનુષ્યના એક દહકમા બાર ઉપયોગ હોય છે, નાન્દીના એક દહકમા, તિર્યચના એક દહકમા અને દેવતાના તેર દહકમા મન પર્યવ જ્ઞાન, કેવલ જ્ઞાન, અને કેવલ દર્શન એ ત્રણ ઉપયોગ સિવાય બાકીના નવ ઉપયોગ હોય છે વિકલેદ્રિયના તે દહકને વિષે એટલે બેદ્રિય અને તેદ્રિય—એ બે દહકને વિષે મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુ દર્શન—એ પાચ ઉપયોગ હોય છે ઔગદ્રિયના દહકને વિષે છ ઉપયોગ હોય છે એટલે કુપરના પાચ ઉપયોગમા છઠું ચતુર્દશ મેળવતા છ ઉપયોગ થાય છે અને સ્થાનરના પાચ દહકને વિષે મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શન—એ ત્રણ ઉપયોગ હોય છે ૨૨

અવર્ણન

મનુષ્યેષુ દ્વાદશ ઉપયોગાઃ ।

મનુષ્યના એક દહકને વિષે બાર ઉપયોગ હોય છે

અષ્ટૌ સાકારાશ્ચત્વારો નિરાકારા ।

તેમા આઠ સાકાર ઉપયોગ છે અને ચાર નિરાકાર ઉપયોગ છે

એતે એવ મન.પર્યાયિકેવલજ્ઞાનકેવલદર્શન

રહિતા નવ નિરયતિર્યગ્ દેવેષુ ।

એ બાર ઉપયોગમાથી મન પર્યાય, કેવલ જ્ઞાન અને કેવલ દર્શન—એ ત્રણ ઉપયોગ સિવાયના બાકીના નવ ઉપયોગ નારકીના એક દહકમા, તિર્યચના એક દહકમા અને દેવતાના તેર દહકમા હોય છે

વિકલદ્વિકે મતિશ્રુતિમત્પ્રજ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાના

ચતુર્દર્શનરૂપાઃ પચોપયોગા ।

વિકલેદ્રિય એટલે બેદ્રિય અને તેદ્રિય—એ બે દહકને વિષે
મતિ જ્ઞાન, શ્રુત જ્ઞાન, મત્ય જ્ઞાન, શ્રુતા જ્ઞાન અને અચક્ષુ દર્શન—
એ પાંચ ઉપયોગ હોય છે

ચતુરિદ્રિયેષુ પચપૂર્વોક્તા ચતુર્દર્શનસદ્વિતા
પદુપયોગા ।

ચૌગિદ્રિયના દહકને વિષે ઉપર કહેલા પાંચ અને તેમાં
અચક્ષુદર્શન મેળનતા છ ઉપયોગ હોય છે

સ્થાવરે ત્રિકમ્ ।

સ્થાવરના પાંચ દહકમાં મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને
અચક્ષુદર્શન—એત્રણ ઉપયોગ હોય છે

પોમુદા સત્તદશચ સખ્યાદ્ધારમાહ ।

સોળમુ અને સત્તરમુ સખ્યા દ્વાર કહે છે

મૂલ

સખમસખા સમણ, ગબ્મયનિરિ વિગલ

નારય સુરાય ।

મણુઆ નિયમા સખા, વણણતા થાવર

અસખા ॥ ૨૩ ॥

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિય ચનો એક દહક, વિકલેદ્રિયના નણ દહક—
નારદીનો એક દહક એને દેવતાના તેર દહક એ સર્વ મળી અઢાર

દહકના જીવ એક સમયમા સખ્યાતા અથવા અસખ્યાતા ઉપજતા લાભે છે, ગર્ભજ મનુષ્યના એક દહકને વિષે એક સમયમાં નિશ્ચયથી સખ્યાતા જીવ ઉપજતા લાભે છે અને પાત્ર સ્થાવરમા હેલા વનસ્પતિઢાયના એક દહકને વિષે એક સમયમાં અનતા જીવ ઉપજે છે અને બાકીના ચાર સ્થાવરના જીવોના ચાર દહકને વિષે એક સમયમા અસખ્યાતા જીવ ઉપજે છે ૨૩

અવચૂર્ણિ

ચતુર્દશરજ્જાત્મકેઽપિ લોકે એકસ્મિન્ સમયે
નૃત્પચ્ચમાના નિયમેતિ પદં સર્વત્ર ગ્રાહ્યં તેન નિયમા-
ત્રિશ્ચયેન ગર્જ્જજતિર્યક્કૃવિકલનારકસુરાશ્ચ એકો દ્યૌ
ત્રયોદશ વિંશતિર્યાવત્સખ્યાતા અસંખ્યાતાઃ પ્રાપ્યંતે
નત્વનંતાઃ ।

આ ચૌદ રાજ લોકમા પણ એક સમયની અદર ગર્ભજ તિર્યચ, વિકલે દ્રિય, નારકી અને દેવતાના મળી અઢાર દહકોના જીવો ચાહિ (નિયમથી)એ પદ સર્વ ઠેકાણે લેવુ એટલે નિશ્ચયથી એક, બે, ત્રણ, દશ, વીશ, એમ સખ્યાતા અથવા અસખ્યાતા ઉપજે છે-ઉપજતા લાભે છે, અનતા ઉપજતા નથી

મનુષ્યાસ્તુ નિયમાત્સંખ્યાતા પૂત્ર ।

મનુષ્યના એક દહકના જીવ નિશ્ચયથી સખ્યાતાજ ઉપજે છે
વનસ્પતયોઽનતા ।

વનસ્પતિ ઢાયના દહકે અનતા જીવ ઉપજે છે

“ નિચ્ચમસલો જાગો અણંતજીવો ચયણ ”

इति वचनात् शेषाश्चत्वार स्थावरा असंख्याता एव
न संख्याता नचानता ॥ २३ ॥

“નિત્યે ચાર સ્થાવરના જીવોમાં અસંખ્યાતમે ભાગ
અનત જીવોનો ઉપજ છે ’ એવું શાસ્ત્ર વચન છે, તેથી
ખાણીના ચાર સ્થાવરોના જીવો અસંખ્યાતાજ છે, તેઓ સંખ્યાતા
નથી તેમ અનતા નથી ૨૩

प्रस्तावादाह ।

आप्तता असंख्ये ते कहेछे

मूल

असन्नी नर असखा, जह उववाए तहेव
चवणेवि ।

बावीस सगति दस वा, स सहस्स उक्किठ
पुढवाई ॥ २४ ॥

भावार्थ

મનુષ્યના ૬૬૬ માહેવા જે અસંખી મનુષ્ય એટલે સમૂ
હિંમ મનુષ્ય છે, તે એક સમયમાં અસંખ્યાતા ઉપજ છે
જેવી રીતે આ ચોવીસ ૬૬૬ને વિષે એક સમયમાં ઉપજવાની
સંખ્યા કહી તેવીજ રીતે તે ચોવીસ ૬૬૬ની અદર અવવાની
સંખ્યા વિષે પણ બહુી લેવું તેઉકાય શિવાયના પૃથ્વીકાય
વિગેરે ચાર સ્થાવરોના ૬૬૬ને વિષે અનુક્રમે ખાવીગ, સાત,
ત્રણ, અને દસહજાર વર્ષનું ઊત્ક્રષ્ટ આયુષ્ય આપવું એટલે પૃથ્વી
કાયને વિષે ખાવીસ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય, અપૂકાયને વિષે માત

હજાર વર્ષનું આયુષ્ય વાયુકાયને વિષે ત્રણહજાર વર્ષનું આયુષ્ય
અને વનસ્પતિ કાયને વિષે દસહજાર વર્ષનું આયુષ્ય બાણુ. ૨૪

અવચૂર્ણિ

અસંજ્ઞિનો નરા નુત્પદ્યમાના અસંખ્યાતા લજ્યતે ।

અસ જ્ઞી મનુષ્ય એટલે સમૂર્ણ મનુષ્યના દડકના જીવો
અસખ્યાતા ઊપજતા લાંબે છે

અત્રૈવ અતિદેશમાહ ।

અહિ અતિદેશ કહે છે

યથોપપાતદ્વારં સંખ્યામાશ્રિત્ય વ્યાખ્યાતમેવ
ચ્યવનદ્વારમપ્યવસાતવ્યં સમાર્નત્વાદુપપાતચ્યવનયોઃ ।

જીવી રીતે સખ્યાને આશ્રીને આ ઉપપાત દ્વારની વ્યાખ્યા
કરવામા આવી છે, તવીજ રીતે ચ્યવન દ્વાર પણ બણી લેવું,
કારણકે, ઉપપાત અને ચ્યવન એ બંને દ્વાર સરખાજ છે

અષ્ટાદશં પ્રાયુર્હરમાહ ।

અઠારમું આયુષ્યની સ્થિતિનું દ્વાર કહે છે

અગ્રે સ્થિતં પ્રાયુરિતિ પદં સર્વત્રાનુવર્તનીયમ ।

આયુ એ પદ આગવ રહેલું છે, તે સર્વ ઠેકાણે જોડવું

તેન પૃથિવ્યાઃ દ્વાવિંશતિ વર્ષસદસ્રાણિ નુત્કૃષ્ટ

પ્રાયુરિતિ સર્વત્ર યોજ્યમ ।

તેથી પૃથ્વીકાયના દડકના જીવોનું નુત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાવીસ
હજાર વર્ષનું છે, એમ સર્વ ઠેકાણે જોડી દેવું

નદકસ્ય સત્ત ।

આપ્કાયના દહકના જીવોનું ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાત હજાર વર્ષનું છે

વાયોસ્ત્રીણિ ।

વાયુકાયના દહકના જીવોનું ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ હજાર વર્ષનું છે

વનસ્પતેર્દશવર્ષ સદસ્રાણિ ।

વનસ્પતિ કાયના દહકના જીવોનું ઊત્કૃષ્ટ દશહજાર વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે ૨૪

મૂલ

તિદ્વિગ્નિગ્નિગ્નિ પહ્લાડ, નરતિરિસુરનિરયસા-

ગરતિતીસા ।

વંતર પહ્લ જોડસ, વરિસલરકાહિય પલિયં

॥ ૨૫ ॥

ભાવાર્થ .

૧. અગ્નિકાય જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ દિવસનું જાણવું મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ બે દહકને વિષે ત્રણ પલ્લોપમનું, આયુષ્ય જાણવું દેવતા અને નારકીના દહકના જીવોની ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્યની સ્થિતિ તેનીય સાગરોપમની જાણવી વ્યતર દેવતાનું આયુષ્ય એક પલ્લોપમનું જાણવું અને જ્યોતિષદેવતાનું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષે અવિક્ક પલ્લોપમનું જાણવું તેમા ચદ્રનું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષે અધિક એક પલ્લોપમનું સમજવું અને સૂર્યનું આયુષ્ય એક હજાર વર્ષે અધિક એક પલ્લોપમનું સમજવું ૨૫

અવચૂર્ણિ

અગ્નેસ્ત્રીણિ દિનાન્યાયુ ।

અગ્નિકાચ જીવોતુ ઊત્પદ આયુષ્ય તથા દિવસતુ છે

ગર્જ્જતિર્યગૂનરા. ત્રિપલ્યાયુપઃ ।

ગર્જન મનુષ્ય અને તિર્યચના જીવોતુ આયુષ્ય તથા પલ્યોપમતુ છે

દેવકુર્વાદિપુ સુરનારકાણા ત્રયસ્ત્રિંશતિસાગરો-

પમાનિ ।

દેવકુડ વિગેરેમા દેવતા તથા નારકીના જીવોતુ આયુષ્ય

તેત્રીશ સાગરોપમતુ છે

વ્યતરાણાં પલ્યોપમમ્ ।

વ્યતર દેવતાઓતુ આયુષ્ય એક પલ્યોપમતુ છે

જ્યોતિષા વર્ષલક્ષાધિક પલ્યોપમમ્ ।

જ્યોતિષી દેવતાઓતુ આયુષ્ય એકલક્ષ વર્ષથી અધિક

એક પલ્યોપમતુ છે

અસુરાણામાયુઃ સ્થિતિમાહ ।

અસુર કુમાર દેવતાના આયુષ્યની સ્થિતિ કહે છે

મૂલ.

અસુરાણ અહિય અયર, દેસૂણ દુપલ્લય નવ

નિકાણ ।

વારસ વાસુણ પદિણ, છમ્માસુકિટ્ટ વિગલા-

૩ ॥ ૨૬ ॥

ભાવાર્થ

અસુર કુમાર નિકાય સખ વી દેવતાના દડકને વિષે એક સાગરોપમથી કાર્થક અધિક આયુષ્ય જણવું અને બાકીના નવ નિકાયના દેવતાનું આયુષ્ય કાર્થક ઉણા એવા બેપટ્યોપમનું આયુષ્ય જણવું. વિકને દ્વિયમા બેદ્રિયનું બાર વર્ષનું, તેદ્રિયનું આગણ પચાસ દિનસનું અને આગિ દ્વિયનું છમાસનું આયુષ્ય જણવું, એ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સમજવી ૩૬

અવચૂર્ણિ

અસુરાણા ચમરાટીના કિયતાપ્યધિક અતરં સાગરોપમમ્ ।

અસુર એટને અમર વિગેરે દેવતાનું આયુષ્ય, કાર્થક અધિક એવા સાગરોપમનું છે

શેષે નિકાયનવકે દેશોનપલ્લ્યોપમાદિકમ્ ।

બાકીના નવ નિકાય દેવતાઓનું આયુષ્ય એક દેશે ઉણા એવા બે પટ્યોપમનું છે

દક્ષિણદિશામાશ્રિત્ય અર્ધપલ્લ્યોપમ ઉત્તરસ્યા તુ દેશોનપલ્લ્યોપમે છે ।

દક્ષિણ દિશાને આશ્રીને બેનું અર્ધ પટ્યોપમનું આયુષ્ય સમજવું અને ઉત્તર દિશાને આશ્રીને એક દેશે ઉણા એવા બે પટ્યોપમનું આયુષ્ય સમજવું

ર્ષોદિયાણાં દ્વાદશવર્ષાણિ ।

બેઘદ્રિય જીવોનું આયુષ્ય બાર વર્ષનું સમજવું

ત્રીંદિયાણામેકોનપચાશદિનાનિ ।

તેરિદ્રિય જીવોનુ આયુષ્ય જોગણપચાશ ત્રિસોનુ મમજવુ

ચતુરિંદિયાણા પાંચમાસા નત્કૃષ્ટમાયુ ।

ચારિદ્રિય જીવોનુ શતકૃષ્ટ આયુષ્ય છમાસનુ મમજવુ

નત્કોત્કૃષ્ટા સ્થિતિ ।

આ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેલી છે

અથ જઘન્યા તામેવાદ ।

હવે આયુષ્યનીજવન્ય સ્થિતિ કહે છે

મૂલ

પુઢવાદ્ દસપ યાણ, અતમુહુતં જહન્ન આઝ

ઠિઈ ।

દસસહસ વરિસઠિઈ, ભવણાઢવ નિરયવિત-

રિયા ॥ ૨૭ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે દશ દેહક એટલે સ્થાવરના પાંચ દેહક, ત્રિકલે દ્રિયના ત્રણ દેહક, તિર્યચ પચેદ્રિયનો એક દેહક અને મનુષ્યનો એક દેહક—એ દશ દેહકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ અત મુહુર્તની જણવી જવન્યપતિના દશ દેહક, નારકીનો એક દેહક, અને અન્યતઃ દેવનો એક દેહક—એ પાંચ દેહકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ દશદશ વર્ષની જણવી ૨૭

અવચૂર્ણિ

સ્થાવરપચકવિકલત્રિકતિર્યક્નરાણામતર્મુ-
હૂર્ત જઘન્યાયુ. સ્થિતિ ।

પાત્ર સ્થાવર, ત્રણ વિન્વેદ્રિય, એક તિર્યચ અને એક
મનુષ્ય-એ દશ દહકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ અત
મુંકર્તની બાબતી

જવનાધિપનરકવ્યતરા જઘન્યતો દશસહસ્ત્ર-
સ્થિતિકા જવતિ ।

ભવનપતિના દશ દહક, નારકીનો એક દહક અને વ્યતર
દેવતાનો એક દહક-એ બાર દહકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની
સ્થિતિ દશહજાર વર્ષની બાબતી ૨૭

અથ વૈમાનિકાનામાયુ સ્થિતિમાહ ।

હવે વૈમાનિક દેવતાઓની આયુષ્યની સ્થિતિ કહે છે

મૂલ

વેમાણિય જોહસિયા, પલ્લ તયઠ્ઠસ આહઆ
હાત ।

સુરનરતિરિ નિરણ્ણ, છપજ્જતિ થાવરે ચહ-
ગ ॥ ૨૮ ॥

ભાનાર્થ

વૈમાનિક દેવતાના દહકને વિષે જઘન્યથી એક પદ્મોપમનુ
આયુષ્ય થાય છે અને વેમાણિય દેવતાના દહકને વિષે જઘન્યથી

એક પદ્યોપમના આઠમા ભાગ જેટલુ આયુષ્ય થાય છે

દેવતાના તેર દંડક, મનુષ્યનો એક દંડક, તિર્યચનો એક દંડક, અને નારદીનો એક દંડક—એ સોળ દંડકને વિષે છ પર્યાપ્તિ હોયછે અને સ્થાવરના પાત્ર દંડકને વિષે ભાષા અને મન-એ બે પર્યાપ્તિ શિવાય બીજી ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે ૨૮

અવચૂર્ણિ

वैमानिका ज्योतिषिकाश्च जघन्यतः क्रमेण एक
पद्योपमाष्टजागायुषो जवन्ति ।

વૈમાનિક દેવતા અને જ્યોતિષી દેવતા અનુક્રમે જઘન્યથી એક પદ્યોપમ અને એક પદ્યોપમના આઠમા ભાગની આયુષ્ય વાલા હોયછે, એટલે વૈમાનિક દેવતાના દંડકનુ જઘન્યથી એક પદ્યોપમનુ અને જ્યોતિષી દેવતાના દંડકનુ એક પદ્યોપમના નાઆઠ ભાગનુ આયુષ્ય હોય છે

अथैकोनविंशतितमं पर्याप्तिद्वारमाह ।

હવે એગણીશમુ પર્યાપ્તિ દ્વાર કહે છે

सुरनरतिर्यक्निरयेषु पर्याप्तिषु पट्पर्याप्तयो
जवन्ति ।

પાર્યાપ્ત એવા દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યચ અને નારદીના દંડકને વિષે છ પર્યાપ્તિએ હોય છે

सप्रावरे आहारशरीरइन्द्रियश्वासोद्वासरूप प-
र्याप्तिचतुष्कं ।

પૃષ્ઠીકાય વિગેરે પાત્ર સ્થાવરના પાત્ર દંડકમા આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, અને શ્વાસોદ્શ્વાસ એ ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે

અપર્યાપ્તા અપિજીવાપર્યાપ્તિત્રયં સમાપ્યૈવ ત્રિ-
યંતે નાર્વાક્ર ॥ ૨૮ ॥

અપર્યાપ્તા જીવ પણ ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂરી કરીનેજ મૃત્યુ પામે
છે, તે પેહેલા મૃત્યુ પામતા નથી, ૨૮

મૂલ

વિગલે પંચ પજતી, છદ્ધિસિ આહાર હોઈસ
વ્વેસિ ।

પળગાઈ પણ ભયળા, અહ સન્નિતિય મળિ-
સ્સામિ ॥ ૨૯ ॥

ભાવાર્થ

વિકતે દ્રિયના ત્રણ દડકને વિષે મન પર્યાપ્ત શિવાયની
બાધીની પાત્ર પર્યાપ્તિ હોય છે

સર્વ ચૌવીશ દડકને વિષે છવિસિ એટલે ચારદિશા, ની ચેની
દિશા અને ઉચી દિશા—એ છદ્ધિશાનો આહાર હોય છે અને પૃથ્વી
કાય વિગેરે પાત્ર સ્થાવરના દડકને વિષે ભજના છે એટલે છ
દિશિનો આહાર હોય અને ન પણ હોય તે પછી હવે હું ત્રણ
સજ્જાનુ દ્વાર કહીશ ૨૯

અવચૂણિ,

પૂર્વોક્ત પર્યાપ્તિચતુષ્કં જ્ઞાપાપર્યાપ્ત્યધિક વિ-
કલેપર્યાપ્તિપચકમ્ ।

ઉપર કહેવ આહાર, ઇદ્રિય અને શ્વાસોશ્વાસ—એ ચાર

પર્યાપ્તિમાં બાધા પથાપદિ અનિ-હમેરતા વિકલે દ્રિયના તણ
દડને વિષે પાચ પર્યાપ્તિ હોયછે

અથ વિંશતિતમમાહારઘારમાહ ।

હવે વીશમુ આહારદ્વાર કહેછે

સર્વેષાં જીવાના પટ્ટદિક્ક આહારો જવતિ ।

મર્વ-ચોનીના દડકના જીવોને હદિશાનો આહાર હોયછે

સર્વે જીવા ટિક્ષ્ણપટ્ટકસ્યાનાહારપુદ્ગલાન્ન મૃ-
હતીતિજ્ઞાવ ।

ભાનાર્ય એવો છેક, મર્વજીવો હદિશાના સ્થાનોના આહારના
પુદ્ગલોને ચહણ કરેછે

પંચદિક્કાદિકે આહારે જજના ।

પાચ આતરના જીવોના દડકને વિષે ભજનાછે

યથા લોકાતર્વર્તિજીવાના પંચદિક્ક. ।

જગદે વોકની અદર ગદનાગ જીવોને પાચ દિશિનો
આહાર જ હોયછે

લોકનિષ્કૂટસ્યાના ત્રિચતુર્દિક્ક ।

લોકના નિષ્કૂટ ભાગમાં રહેલા જીવોને તણ દિશિ તથા આગ
દિગિનો આહાર હોયછે, ૨૯

એકવિગ્નં સંજ્ઞાઘારમાહ ।

હવે એકવીશમુ સંજ્ઞાદ્વાર કહેછે

અથ સંજ્ઞાત્રિકં જ્ઞાપિયામિ ।

હવે ૬ તણ સંજ્ઞા કહોશ

મૂલ

ચઢવિહસુરતિરિયેસું, નિરણસુ અદીહ કાલ-
ગી સન્ના ।

વિગલે હેઢવણસા, સન્ના રહિયા થિરા સવ્વે
॥ ૩૦ ॥

ભાવાર્થ

આર પ્રકારના દેવતા એટલે જનનપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષી
અને વૈમાનિક એ આર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે,
તિર્યચના એક દંડકને વિષે અને નારણી ॥ એક દંડકને વિષે—એ
પનર દંડકમાં દીર્ઘકાલિષ્ઠી સજ્ઞા હોયછે

નિકલે દ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે એક હેતુપદ્ધિષ્ઠી^૧ સજ્ઞા હોયછે
અને પાંચ સ્થાનના પાંચ દંડકને વિષે એક સજ્ઞા હોતી નથી ૩૦

અવચૂર્ણિ

ચતુર્વિધસુરતિર્યકુ નિરણેપુચ દીર્ઘકાલિકી
સજ્ઞા ।

આર પ્રકારના દેવતાઓના તેર દંડકને વિષે, તિર્યચના એક
દંડકને વિષે અને નારણીના એક દંડકને વિષે દીર્ઘકાલિષ્ઠી

૧ અમુક કામ કર્યું અમુક કામ કરણું અને અમુક કામ કરીશ—
એમ આતીત અનાગત અને વર્તમાન—એ ત્રણેકાગતુ જ્ઞાન તે દીર્ઘકાલિકી
સજ્ઞા કહેવાયછે

૨ વર્તમાનજાગને વિરે ઇદ વસ્તુમાં પ્રવૃત્તિ અને અનિદ વસ્તુથી
નિવૃત્તિ કરવામાં જે નિશ્ચ જ્ઞાન હોય તે હેતુપદ્ધિષ્ઠી^૨ જ્ઞા કહેવાય છે
આ સમાવાજાને કાષ્ઠક મોળ જ્ઞાન હોયછે

સજ્ઞા હોયછે

दीर्घोऽतीतानागतवर्तमानविषयः कालो ज्ञेयो
यस्या इति व्युत्पत्तेः ।

, દીર્ઘ એટલે બૃત્ત જનિષ્ઠ અને વર્તમાન વિષયી કાળ જમાં
જાણનાનો છે, તે દીર્ઘકાલિણી ગજ્ઞા કહેવાયછે એવી તેની
વ્યુત્પત્તિ થાયછે

विकले हेतूपदेशिकी संज्ञा ।

નિકલે દ્રિયના ત્રણ દ હકને વિષે હેતૂપદેશિણી સજ્ઞા હોયછે
किञ्चिन्मनोज्ञानसहिता वर्तमानविषया सङ्गे-
त्यर्थः ।

કાઘક મનો જ્ઞાને સહિત એની વર્તમાનકાળ વિષયી સજ્ઞા ને
હેતૂપદેશિણી સજ્ઞા કહેવાય એનો તેનો અર્થ છે

विशिष्टैतत्संज्ञात्रयरहिताः सर्वे स्थिरा ज्ञेयाः ।

બધા સ્થાનર એટલે ધાય સ્થાવરના ધાય દ હકના જીવો
વિશિષ્ટ એની ત્રણ સજ્ઞાથી રહિત છે, એમ મમજવું ૩૦

ॐ मूल

मणु आण दीहकालिय, दिन्हीवाओवएसि-
आ केवि ।

પજ્ઞ પળ તિરિ મણુઅઘ્વિય, ચડવિહ દેવેસુ
गच्छन्ति ॥ ३१ ॥

ભાષ્ય

મનુષ્યના એક દહને નિષે દીર્ઘમયિત્રી સજ્ઞા હાય છે અને કેટલા એક (ચાદ) ની મારી નિગે) ને દ્રષ્ટિના મેષ દેશિગ નાગની સજ્ઞા પણ હાય છે :

પર્યાપ્તા પચેદ્રિય અને પર્યાપ્તા મનુષ્યના બે દહના છોયે આ પ્રકારના દેનનાના તેર દહને નિષે નિષ્યે કીને અપ છે ૩૧

અવચૂર્ણિ

મનુજાના દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞા ।

મનુષ્યના એક દહને નિષે દીર્ઘમયિત્રી સજ્ઞા હાય છે

દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી કાયોપશમિકા/દસમ્યક્ત સહિતા કેપિ ।

કેટલાએક કાયોપસમિક નિગે) સમ્યક્તો સહિત હોનાથી, તેમને દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી સજ્ઞા હાય છે

પચેદ્રિયતિર્યચોડ્પ્યેતત્સજ્ઞાયુક્તા જવતિ ।

પચેદ્રિય તિર્યચના છોયેને પણ એ સજ્ઞા હાય છે

કેચિત્ પરમહત્વાન્ન વિવક્ષિતા ।

કેટલાએક તે ધણાજ અદન છન હોનાથી તેઓ અહીં કહેવાને લગેના નથી

છાવિશગતિદ્વાર ત્રયોવિશમાગતિદ્વારચાહ ।

હવે બાનીયમુ ગતિદ્વાર અને ત્રેનીયમુ આ ગતિદ્વાર કહે છે

પર્યાપ્તા પચેદ્રિયાશ્ચ તિર્યચો મનુજાશ્ચ ચતુર્વિ-

ધદેવંપુ ગચ્છતિ ।

પર્યાપ્તા ; પચેદ્રિય તિર્યચ અને પર્યાપ્તા મનુષ્ય—એ બે દેહકના જીવો ભવનપતિ વિગેરે ચાર પ્રકારના દેવતાઓના તેર દેહકને વિષે જાય છે

ન શેષજીવા ।

ખાકીના જે જીવો રહ્યા, તે દેવતાના તેર દેહકને વિષે જતા નથી એ દેવતાના તેર દેહકને વિષે આગનિદ્વાર કહેયું ૩૧

इति देवाना मागति द्वारम् ।

अथ देवाना गति द्वारमाह ।

હવે દેવતાઓના દેહકને વિષે ગતિદ્વાર કહેશે

मूल

सखाउ पज्ज पणिढि, तिरि नरेसु तहेव प-
ज्जत्ते ।

भूदग् पत्तेयवणे, एणसु च्चिय सुरागमण ॥
૩૨ ॥

ભા. ૧૪

સખ્યાતા પર્યાપ્તા આયુષ્યનાના પર્યાપ્તા એના પચેદ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય—એ પાંચ દેહકના જીવોના વિષે નિશ્ચયે દેવતાનું ગમન થાય છે એટલે તેર દેહકના દેવતાઓ ગયીને એ પાંચ દેહકના દેહકને છે, ૩૨

अवचूर्णि

सख्यातायु पर्याप्तपचेंद्रियतिर्यगूनरेषु ।

સખ્યાતા આયુધ્યવાળા પર્યાપ્તા પચેદ્રિય એવા તિર્યચ
અને મનુષ્યોને વિષે

તથૈવ । તેમજ

પર્યાપ્તાન્નૂદકપ્રત્યેકવને ।

પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના
જીવોને વિષે,

એતેષ્વેવ સુરાણામાગમનમુત્પાદો જ્ઞવતિ ।

એટલે એ પાંચ દેહકર્મા દેવતાઓનું આગમન એટલે
જાતપતિ થાયછે

इति सुरेषु गत्यागती ।

એની રીતે દેવતાના તેર દેહકર્મા ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર
સમજવા ૩૨

नारकाणा गत्यागती आह ।

હવે નારકીના જીવોના ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર કહેછે

मूल.

पञ्जत्त सखगन्धय, तिरियनरा निरयसत्तगे
जति ॥

निरउवट्ठा एएसु उववज्जति न सेसेसु
॥ ३३ ॥

ભાવાર્થ

સખ્યાતા વર્ણના આયુધ્યવાળા ગર્ભજ અને પર્યાપ્તા એના

તિર્યંચ અને મનુષ્ય—એ બે દેહકના જીવ સાતે નારકીના દેહકને વિષે જાય છે અને તે નારકીમાથી નીકળેલા એવા તે નારકીના જીવ, સખ્યાતા આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા એવા મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ બે દેહકને વિષે ઉપજે છે, બાકીના દેહકને વિષે તે ઉપજતા નથી ૩૩

અવચૂર્ણિ

पर्याप्तिसंख्यातायुषो गर्जजतिर्यग्नराः नरकसप्त
के याति ।

પર્યાપ્તા અને સખ્યાતા આયુષ્યવાળા ગર્જજ તિર્યંચ અને મનુષ્ય—એ બે દેહકના જીવ સાત નારકીમા જાય છે

असन्नि खलु पढममिति वचनात् असंज्ञिनो-
ऽपि प्रश्नमा पृथिवी यावद्याति ।

“ અસન્ની જીવ નિશ્ચેતી પહેલી નારકી સુધી જાય ” એવું ગાસતુ વચન છે, તેથી અસન્ની જીવ પણ પહેલી નારકી સુધી જાય છે

परं तेषामिह नाधिकृतत्वात् ।

પરંતુ તે જીવોનો અહીં અધિકાર નથી (તેથી અહિં કહેવું નથી)

नम्रकाष्ठकृताश्च जीवा एतल्लक्षणेषु एतेष्वेव
तिर्यङ्नरेपूतपद्यत न शेषेषु जीवेषु ।

ન કમાથી ની જેના જીવ એ કહેવા લક્ષણના આ એજ તિર્યંચ અને મનુષ્યોમા ઊભા જાય છે બાકીના જીવોમા ઉત્પન્ન થતા નથી

इति नारक गत्यागती ।

એ ઠીરીતે નારકીના જીવોનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર જાણવું ૩૩

અથ પૃથ્વ્યપ્વનસ્પતીના ગત્યાગતી ગ્રાહ ।

હવે પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર કહેશે

મૂલ

પૃથ્વી આઠ વણસ્સઈ, મજ્જે નારયવિવજ્જિ-
યાજીવા ।

સર્વે ઉવવજ્જતિ, નિયનિયકમ્માણુમાણેણ
॥ ૩૪ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય—એ ત્રણે દેહકની મધ્યે સાત નારકીના એક દેહકના છ-ન શિવાય ગાકીના ત્રેવીશ દેહકના સર્વ જીવો પોત પોતાના કર્મના અનુમાનથી ઉત્પન્ન થાય છે—એટલે જ જીવે જના કર્મ કર્યા હોય, તે તેને જાણે જીવે છે ૩૪

અવચર્ગિ

પૃથ્વિવ્યપ્વનસ્પતિકાયમધ્યે નારકવિવર્જિતા
સર્વે ત્રયોવિશતિદહકસ્થા જીવા નુત્પચ્ચતે ।

પૃથ્વીકાય અપકાય અને વનસ્પતિકાયના ત્રણ દેહ ના જીવોમાં નારકી શિવાના સર્વ ત્રેવીશ દેહકમાં રહેલા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે

નિજનિજયથાકૃતકારિતાનુમોદિતકર્મણામ-
ત્તુમાનેન ।

પોત પેતાના જમ કરેલા, કરાવેલા અને અતુભોદેલા
કર્મોના અતુમાનથી

નિજનિજ ઇતિ વદતા સૂત્રકૃતા સ્વયં કૃતં કર્મ
જુજ્યતે ન પરકૃતમિત્યાવેદિતમ્ ।

સૂત્રકૃતે મૂળમાં “ નિજ નિજ ” એ પદ મુકેલું છે, તે
ઉપરથી એમ જણાવ્યું છે કે, પોતે કરેલું કર્મ ભોગવાય છે, બીજાએ
કરેલું ભોગનાતુ નથી

કર્માનુમાનેનેતિ સત્કર્મણા શુભસ્થાને અસત્ક-
ર્મણાશુભસ્થાને ॥ ૩૪ ॥

મૂનકારે મૂળમાં “ કર્માનુમાનેન ” એ પદ મુકેલું છે, તે
ઉપરથી એમ જણાવ્યું છે કે, સત્કર્મ કરવાથી શુભસ્થાનમાં અને
નકાર કર્મ કરવાથી અશુભસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ૩૪

एतेषामेव गतिद्वारमाह ।

એ ઉપર કહેલા ત્રણ દંડકનું ગતિદ્વાર કહે છે

मूल

पठवाइ दस पएसु, पठवी आऊ वणस्सई
जंति ।

वढवाइ दस पण हिय, तेऊ वाऊसु उववा
ओ ॥ ३५ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે દસ પદ એટલે પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેદ્રિય
એક મનુષ્ય અને એક તિર્યંક—એ દસ દંડકને વિશે પૃથ્વીકાય,

અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય—એ ત્રણ દડકના જીવ જાય છે પૃથ્વી
ખગેરે દશપદના દરેદડકમાળી નીકળેલા જીવો તેજકાય અને
વાયુકાયને વિષે જીત્પન્ન થાય છે ૩૫

અવચૂર્ણિ

તસ્યૈવ દંઢકત્રયસ્ય જીવાન્ઢ ગતિધ્ધારમાદ્ ।

તે પૃથ્વી, અપ્ અને વનસ્પતિકાયના ત્રણ દડકના
જીવોનુ ગતિધ્ધાર કહે છે

પૃથ્વિવ્યાદિદશપદેષુ ઢનુક્રમસ્થિતિષુ પૃથ્વિવ્યપ્
વનસ્પતિજીવા યાતિ ।

પૃથ્વી ખગેરે દશપદ કે જ અનુક્રમે રહેલા છે, તેઓગા
પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયના જીવો જાય?

ન નારકસુરેષ્વિત્પર્યઢ ।

નારકી તથા દેવતાના દડકને વિષે તેઓ જતા નથી

ઈતિ પૃથ્વ્યપવનસ્પતીના ગત્યાગતી ।

એત્રમાણે પૃથ્વીકાય આર્ષેષ્કાય અને વનસ્પતિકાય દડકના
જીવોનુ ગતિધ્ધાર તથા આગતિધ્ધાર કહ્યુ

તેજોવાદ્યોરાગતિધ્ધારમાદ્ ।

હવે તે જીકાય અને વાયુકાય જીવોનુ આગતિધ્ધાર
કહે છે

તેજોવાદ્યોર્વિષયે પૃથ્વિવ્યાદિદશપદેઢ્યઢવ ન્ત્વ-
યન્તે જીવા ॥ ૩૫ ॥

તેજીકાય અને વાયુકાયને વિષે પૃથ્વીકાય ત્રેરે દશપદથીજ
જીત્પન્ન થાય છે

અથ તેજોવાયોર્ગતિમાહ ।

હવે તેજિકાય અને વાયુકાય જીવોનું ગતિદ્વાર કહેછે

મૂલ.

તેજ વાજ ગમણ, પૃથ્વી પમુહમ્મિ હોઈ પય
નવગે ।

પૃથ્વાઈ ઠાળ દસગા, વિગલાઈ તિયં તિહિ
જતિ ॥ ૩૬ ॥

ભાષાર્થ

તજિકાય અને વાયુકાય—એને દેહકતા જીવોનું આગમન
પૃથ્વીકાય વગેરે પાંચ આત્મ, ત્રણ નિકલેદ્રિય, અને એક તિર્યચ
પચેદ્રિય—એ નાનપદના ૥૫૭ પૃથ્વી વગેરે દેહ આત્મ એટલે
પાંચ આત્મ, ત્રણ નિકલેદ્રિય, એક તિર્યચ પચેદ્રિ અને એક
મનુષ્ય—એ દેહ આત્મકતા જીવ આત્મની નિકલેદ્રિયના ત્રણ દેહકને
નિષે આવેછે અને ત્રણ નિકલેદ્રિયના જીવ મરીને એ જીવર
કહેના દેશ દેહકતા જાયછે ૩

અદ્વૈતી.

તેજોવાયોરાગમન પૃથ્વીપ્રમુખે પદનવકે જ-

તેજિકાય અને વાયુકાય જીવોનું આગમન પૃથ્વી વગેરે ના
પદમા થાયછે

વતિ इति તેજોવાયુગત્યાગતી ।

એવી રીતે તેજિકાય અને વાયુકાય જીવોનું ગતિ
દ્વાર તથા આગતિ દ્વાર કહે

વિકલેદિયા પૃથિવ્યાદિદશ સ્થાનેજ્ય એવોત્પદ્યં
તે મૃત્વાચ તત્રૈવ યાતિ નાન્યત્ર ।

વિકલેદિયના નણ દડકના છોડે પૃથ્વી વગેરે દશ સ્થાન-
માંથીજ જીતપન્ન થાયછે અને અત્યુ પામીને ત્યાજ બંધછે
બીજે જગત્તા નથી

इति विकलगत्यागती ॥ ૩૬ ॥

અ પ્રમાણે નિર્જનદ્રવ્ય જીવો ગતિદ્વાર તાપ્ત આગતિ-
દ્વાર છે

अथ गर्भजतिर्यग्मनुष्याना गत्यागती आह ।

હવે ગર્ભજ તિર્યચ તથા ગર્ભજ મનુષ્ય—ઓ બે
દડકના જીવોનુ ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર- કહેછે

मूल

गमणागमण गव्भय, तिरियाण सयलजीव-
ठाणेषु ।

सव्वत्थ जंति मणुआ, तेउवाउहि नो जति
॥ ૩૭ ॥

ભાષાર્થ

ગર્ભજ તિર્યચના દડકના જીવો બધા જીવના સ્થાનમાં
એટલે ચોવીશે દડકમાં બંધછે અને તેમાંથી આવેડે અને
ગર્ભજ મનુષ્યના દડકના જીવો આવીને ચોવીશે દડકમાં બંધછે
અને તેજકાય અને વાયુકાય શિવાય બીજા બાવીસ દડકના જીવ

આવીને મનુષ્યમાહે આવે ૩૭

અવચૂર્ણિ

ગર્જજતિર્યચો મૃત્વા ચતુર્વિંશતિદંડકેષુ
યાતિ ।

ગર્જજ તિર્યચ એવ મૃત્યુ પાનીને ચોવીશે ૬૬૬મા જાયછે
ચતુર્વિંશતિદંડકેષુત્પચતે ।

અને ચોવીશે ૬૬૬માથી જીતપત્ર થાયછે,

इति गर्जजतिर्यङ् गत्यागती ।

એવી રીતે ગર્જજ તિર્યચના જીવોનું ગતિદ્વાર અને આ
ગતિદ્વાર ૬૬૬

મનુજા મનુષ્યા સર્વત્ર યાતિ ।

મનુષ્યો બધા ચોવીશે ૬૬૬મા જાયછે

સર્વત્રેતિ વચનવલાત્ ચતુર્વિંશતિદંડકજીવેષુ
કાલકેત્રસહનનસન્નાવેચ સિદ્ધાવપિયાતિ ।

મૂનમા સર્વન એવું ૫૬ મુકેલું છે, તેના બધવી ચોવીશે
૬૬૬ના જીવોમા અને કાલ, ક્ષેત્ર તથા મધ્યનો યોગ થતા
તેઓ સિદ્ધિના પાપ જાયછે

આયાતશ્ચ મનુજાસ્તેજોવાયુવર્જિતેષ્યો દ્વાવિ-
ંશતિદંડકેષ્યુ સમાયાતિ ।

ત્યાથી રચનાન આનન્દ મનુષ્યો તેજશ્ચ અને વાયુપ્રાય
—એ જે ૬૬૬ નિત્ય જાયી ॥ જાયી ॥ ૬૬૬માથી જાયછે

इति समर्थिते सविस्तर गत्यागति द्वारे ।

એની રીતે ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર વિસ્તારથી કહેવામાં
આવ્યા.

અથ ચતુર્વિંશ વેદદ્વારમાહ । -

હવે ચોવીશમું વેદદ્વાર કહેછે

મૂલ

વેયતિયતિરિનરેમુ, ઇત્થી પુરિસો અચડવિહ
સુરેસુ ।

યિર વિગલ નારણસુ, નપુસવેઓ હવાદ્વણ્ગો

॥ ૩૮ ॥

ભાનાર્થ

પથેદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય—એ મેં દેડકને વિશે સ્ત્રીવેદ
પુરુષવેદ અને નપુસકવેદ—એ ત્રણે વેદ લાભે છે ભવનપતિ,
અતર, અયોતિપી અને વૈમાનિક—એ આગ પ્રકારના દેવતા ॥
તેર દેડકને વિષે નપુસક વેદ ગિનાય સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ—
એ જે વેદ લાભે છે પાત્ર સ્થાવરના પાત્ર દેડક, વિકલેદ્રિયના
ત્રણ દેડક અને નારદીનો એક દેડક—એ તેર દેડકને વિષે
એક નપુસક વેદ હોય છે ૩૮

અવચ્છૂર્ણિ

વેદત્રિક તિર્યંચ નરેપુ ।

પથેદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યને વિષે સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ
અને નપુસકવેદ—ત્રણે વેદ હોય છે

સ્ત્રીવેદઃ પુરુષવેદશ્ચ ચતુર્વિધસુરેણુ ।

આ પ્રકારના દેવતાના તે ૬૬૩ને વિષે સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ બે વેદજ હોયછે

સ્થિરવિકૃત્તનારકેણુ નપુંસકવેદ એક એવ જવતિ ।

પાય ત્યાગર, ત્રણ નિકવેદિય અને નાગકીના એક દંડકમા એકતો નપુંસકવેદજ હોયછે ૩૮

અથ સહિતસમ્રદ્ધાગાશ્રાદયાનુક્તમપિ સો-
પયોગિત્વાત્કિચિજ્ઞીવાદ્યવદ્વૃત્ત્વ દર્શયતે ।

હેને સહિત મયદક્ષીની બેગાથામા કહ્યું નથી, તેપણ કાલક ઉપયોગી હોનાથી જોયેનુ અત્ય બહુત દ્વાર દર્શવે

મૂલ,

પજ્જમણુવાયરગ્ગી, વેમાણિય ભવણનિરય
વિતરિઆ ।

જોઈસવડપગતિરિઆ, વેડદિય તેદિયમૂઆ
૩ ॥ ૩૯ ॥

વાડ વળસ્સડ ચિય, અહિયા અહિયા કમેણ
મે હુંતિ । ૩

સઁવેવિ ડમે ભાવા, જિણા મણંતમોપત્તા ॥૪૦

ભાવાય

મર્મની થોડા ગર્ભજ પર્યાગ મનુષ્યો છે, તેથી માદર અગ્નિકાયતા જીવ અગ્નિક છે, તેનાથી વૈજ્ઞાનિક દેવતા અગ્નિક છે

તેનાથી ભવનપતિના હસ દડકના જીવ અધિક છે, તેનાથી સાત નારદીના જીવ અધિક છે, તેનાથી વ્યતર દેવતા આવક છે, તેનાથી જ્યોતિષ દેવતા આવક છે, તેનાથી ચૌરી દ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી પચૈદ્રિય નિર્યસના જીવ આવક છે, તેનાથી બેઈદ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી તેરિદ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી પ્રૃથ્વીકાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી અપૂગાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી વાયુકાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી વનરપતિકાય ૧૧ જીવ અધિક છે—એવી રીતે અનુક્રમે એક એકથી અધિક જાણના ૮૦

અવચૂર્ણિ

પજ્જુત્તિપદ વાયરત્તિપદચ વદત સૂત્રકુતોઽ
યમાશયો યદહ પર્યાપ્તવાદરજીવવિષયમેગાલ્પવ-
હુત્વ વદિપ્યામિ નો પર્યાપ્તસૂક્ષ્મવિષયમિતિ ।

“ પજ્જ વાયર ” એ બે પદ કહેનાગ સૂત્રકુતો એના આશય છે કે, જે આ અલ્પ બહુત્વ દ્વાર પર્યાપ્ત અને બાહ્ય જીવ સંબંધી છે તે હુ કહીશ, અપર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ જીવ સંબંધી કહીશ નહીં

इह सप्तारे स्तोक पर्याप्तमनुष्या ।

આ સપ્તારા પર્યાપ્ત મનુષ્યના જીવો નર્વથો યોડા છે

मनुष्येज्यो वादराग्निजीवा असख्यातगुणा ।

મનુષ્યના જ્યોત્થી બાહ્ય અગ્નિકાયના જીવ અસખ્ય ગણા છે

एज्यो वैमानिका असख्यातगुणा ।

તે બાહ્ય અગ્નિકાયના જીવોથી વૈમાનિક દેવતા અસખ્ય ગણાય છે

एज्यो जवनपतयोऽसख्यातगुणा ।

એ વૈમાનિક દેવતાથી ભવનપતિ દેવતા અસખ્યાતા ગુણવાળા છે

અન્યો નારકા અસંખ્યાતગુણાઃ ।

બનનપતિ દેવતાથી નારકીના જીવ અસખ્યાતા ગુણના છે

અન્યો વ્યતરા અસખ્યાતગુણા ।

નારકીના જીવોથી વ્યતરા દેવતા અસખ્યાતા ગુણના છે

અન્યો જ્યોતિષ્કા. સખ્યાતગુણા. ।

જો વ્યતરા દેવતાઓથી જ્યોતાતેપી દેવતાઓ અખ્યાતા ગુણના છે

અન્યશ્વતુરિદ્યા સંખ્યાતગુણા. ।

જ્યાતિપી દેવતાઓથી આરીદ્રિય જીવ અખ્યાતા ગુણના છે

અન્ય પચદ્યા સ્તિર્યચો વિશેષાધિકા ।

જો આરીદ્રિય જીવો પચેદ્રિ નિર્મળના જીવ વિશેષ અધિક છે

અન્યો ઠીદ્યા વિશેષાધિકા ।

પચેદ્રિય નિર્મળના જીવોથી બેદ્રિય જીવ વિશેષ અધિક છે

અન્યસ્ત્રીદ્યા વિશેષાધિકા ।

બેદ્રિય જીવોથી તેદ્રિય જીવ વિશેષ અધિક છે

અન્યઃ પૃથ્વીકાયા વિશેષાધિકા. ।

તદ્રિય જીવોથી પૃથ્વીકાય જીવ વિશેષ અધિક છે

તતોઽપ્કાયા વિશેષાધિકા ।

પૃથ્વીકાય જીવોથી અપ્કાય જીવ વિશેષ અધિક છે

અપ્કાયકેન્યો વાયુકાયકા અસખ્યાતગુણા ।

અપ્કાય જીવોથી વાયુકાય જીવ અસખ્યાતા ગુણના છે

તતો વનસ્પતયોઽનતગુણાઃ ।

તે વાયુકાય જીવોથી વનસ્પતિકાય જીવ અનત ગુણ છે.

સરખ્યાતગુણેન અસરખ્યાતગુણેન અનંતગુણેનચ
યથાસંજ્ઞમિમે જીવા ક્રમેણાધિકા જ્ઞવતિ ।

આ જીવો સખ્યાતા ગુણથી, અસખ્યાતા ગુણથી અને
અનંત ગુણથી જન્મ મળે તેમ અનુક્રમે અધિક થાયછે

અથ અથકારો જિનાન્ સ્તૌતિ ।

હવે અથકાર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરે છે

સર્વેઽપિ ચ હમે પૂર્વોક્તા જ્ઞાવા તેષુ તેષુ જીવ-
સ્થાનકેષુ ગમનાગમનરૂપા દેજિના મયા જ્ઞવે વ્ર-
મતા અનંતશ અનંતકૃત્વ પ્રાપ્તા યથા મયા તથા
ન્યૈરપિ જીવૈ ।

હે જિનેશ્વર ભગવત, આ સસાગ્રમાં અનંત વાર ભમતા
એવા મે તે તે જીવોના સ્થાનકોમાં જવા આવવા રૂપ એના
પૂર્વે કહેવા સર્વ ભાવો (બનાવો) આ ત વાર પ્રાપ્ત કરેના છે
જવી રીતે મે પ્રાપ્ત કરેના છે, તેની રીતે બીજા જીવોએ પણ
પ્રાપ્ત કહેલા છે

एतेन स्वामिन पुर स्वदु ख निवेदितं ।

આ કહેવાની અથકારે પ્રભુની આગળ પોતાનું દુઃખ વિવે-
દત કહેવ છે ૮૦

अथ तन्निमोवचनलक्षणा प्रार्थनामाह ।

હવે અથકાર તે જીવના સ્થાનોમાં રહેલા ગમના
ગમનરૂપ ભાવમાથી છુટવા માટે પ્રાર્થના કરે છે

મૂલ

સંપડ તુમ્હ મત્તસ્સ, દડગપ્પમમણમગ્ગ-
હિયયસ્સ ।

દંઢતિયવિરહસુલહ, લહુ મમ દિતુ મુરકપ-
ય ॥ ૪૧ ॥

ભાવાર્થ

હેનિનેશ્વરો, હમણા એ ચોનીગ ૬૩૩ ૩૫ ૫૬મા બ્રમણ
કરનાથી જેતુ મન ભગ્ન થઈ ગયું છે એવા આ તમારા ભક્તને
મનોદડ, વચનદડ અને કાયડ— એ ત્રણે દડના વિગમથી
સુલભ એવું મોક્ષ પદ મને સત્તર આ ॥ ૪૧

અવચૂર્ણિ

હે જિનાં ઇતિ પદ પૂર્વસ્થિતમિદાપિ ગૃહ્યતે ।

તેન હે જિનાં સપ્રતિં ઇદં જવે જવતાં જક્તસ્ય

ત્રિકરણશુદ્ધ્યાં જક્તિમત્ ।

તેથી હે જિનો, મપ્રતિ એટલે હમણા આ ભવને ત્રિયે
તમારા ભક્ત એટલે મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિ વડે તમાગી
ભક્તિ વાળા એવો

દમ્ભકપદેષુ સ્વદમ્ભવાદરપર્યાપ્તિપર્યાપ્તિરૂપેષુ

બ્રમણં પુનઃ પુનર્ગત્યાગતિરૂપ તસ્માન્નગ્નં નિ-

વૃત્ત હૃદય મનોયસ્ય એવવિધસ્યમમ વિક્ષતિકર્તુઃ ।

બ્રમણુ એટલે વારવાર જવું આવવું તેમાની જેતુ દ્વય

ભગ્ન થયેલુ કે એવો વિજ્ઞાપિ કરનાર છે તે

દમ્ભિકાત્ મનોવાક્ષાયાનર્થપ્રવૃત્તિરુપાદિર-
તાના સુવજ્ર સુપ્રાપ દમ્ભિકવિરતસુલભ ।

મન વચન અને ક્રિયાના અથવા પ્રવૃત્તિના અપ્રત્યક્ષ
રૂપો નિરાશ પામેના પુરુષોના સુલભ એટલે શાસ્ત્રી મીતે પ્રાપ્ત
કરી શકાય એવા

મોક્ષપદ લઘુ શીઘ્ર પ્રવૃત્તો વદન્તુ પિતરતુ ॥૪૧॥

મોક્ષપદને તમે ગીત આપો ૪૧

ગ્રંથકાર સ્વનામ કથયતિ ।

અથર્કતો પોતાનું નામ કહેશે

મૂલ

સિરિ જિણહસ મુળીસર, રજ્જે સિરિધવલ-
ચંદસીસેણ ।

ગજસારેણ લિહિયા, એસા વિન્નતિ અપ્પહિ-
યા ॥ ૪૨ ॥

ભાવાર્થ

જ્ઞા ॥૪૧॥ વગેરેની લક્ષ્મીથી યુક્ત એના શ્રી જિનહર
નામના આચાર્ય ॥ રાજ્યને નિષે શ્રી ધવલચંદ્ર નામના
બિપાવ્પાય ॥ શિષ્ય ગજસાર નામના મુનિએ શ્રી વીર શાસ-
નના નાયકને પોતાના આત્માના હિતને અર્થે આ વિજ્ઞાપન
રચેલી છે ૪૨

અવચૂર્ણિ

શ્રીજિનહસસૂરિનામાનો યે શ્રીજિનસમુદસૂરિ
પટ્ટપ્રતિષ્ઠિતા. મુનીશ્વરા સ્વરતરગચ્છાધિપતય ।

શ્રી જિન સમુદ્ર મના પદ ઉપર બેઠેલા શ્રી જિનહસ
સૂરિ નામના અગત્ય ગણના અધિપતિ એ આચાર્ય

તેવા રાજ્ય ગચ્છાધિપત્યલક્ષણ તસ્મિન્ ।

તેઓનું ગણ્ય ગણતું અધિપતિપણુ તેને વિષે

વિજયસિદ્ધાંતિકશિરામણીના શ્રીધવલચન્દ્ર-
ણીના શિષ્યેણ સવિગ્નપન્થિતાન્નયોદ્યગણિ લાલિત-
પાલિતેન ગજસારગણિના નામ્ના સાધુના ।

નિઝય મિત્રાતીઓમા સિદ્ધેમણિ કેપ શ્રાવ્યલયદ્ર ગણીના
શિષ્ય અને અવેગી પડિત અભયોદ્યગણીએ લાલનપાવન
કરેલા ગજસાર ગણિ નામના સાધુએ

એવા વિચારપટ્ટત્રિશિકારૂપા શ્રોતીર્થકૃતા વિ-
રૂપિર્લિખિતેતિપદેનૌદત્ય પરિહૃત ।

આ વિચાર પટ્ટનિર્મિત । કેપ શ્રી તીર્થકરેને વિરૂપિત
લખેલી કે લખેલી છે એ પદ્યો અવકાશે પોતાનું ઉદ્દતપણુ
છોડી દીધું છે

યદ્વા પૂર્વ યત્રપત્રતયા લિખિતા તત. સુગમ
તાયૈ સૂત્રતયા ગુપિતા હત્યર્થ ।

યદ્વા પૂર્વ (પહેલા), યત્રપત્ર કેપે લખેલી અને તેપડી
સુગમતાને માટે સૂત્ર કેપે ગુપ્તેલી છે એના અર્થ પણ થાય

કિન્નૂતા ।

તે નિચાર પડ્નિશિકા ઢની ?

પ્રાત્મદ્વિતા યનેન જ્ઞવતિ દિ ધર્મ. શ્રોતુ. સ-
ર્વસૈકાતતો દિતશ્રવણાત્ ।

આત્માને દિનકારી છે એટલે એનથી એકાતે દિતતુ
શ્રવણ કરવાથી સર્વ શ્રોતાને ધર્મ થાય છે

બ્રુવતોઽનુગ્રહબુદ્ધ્યા વક્તુસ્ત્વેકાતતો જ્ઞવન્તીતિ
સૂક્ત સ્થાપિતમ્ ।

અનુગ્રહ બુદ્ધિનડે વક્તા—કહેનારને એકાતે ધર્મ થાય છે
એ પ્રમાણે સારી રીતે કહેલું સ્થાપિત કરેલું છે ૮૨

મૂલ

નિધિમુનિગરેદુસવલ્લિપીકૃતા પત્તનેઽવચૂર્ણિ-
રિયમ્ ।

સશોધ્યા ધીમદ્દિર્મત્વેદ્ વાલચાપલ્યમ્

॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ

સનત ૧૫૭૬ ના વર્ષમાં પાટણ નગરને નિધે આ અન-
ચુર્ણી લખેલી છે તેને ખાવકની ચપલાયમાં ૧૧ બુદ્ધિમાન્ પૃથ-
કેએ શોધી ૧લી ૧

इति दहकप्रकरणस्यावचूर्णि. समाप्ता ।



अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति.
प्रणीधाय	प्रणिवाय	१	६
कूवे	कुर्वे	१	७
मन्नासं ठाण	सन्ना सठाण	५	१३
वहिय	वेहिय	६	२०
—डात्रिवा	—दात्रिधा	६	२३
अई	अई	७	१०
इंगी	इशी	७	१३
अमुद्राग	अमुद्धात	८	२०-२३
ज्यसा मृषा	असत्य मृषा	१७	१७
स म्य	अभ्या	१०	१२
दिग्म्य	दिग्म्य	१३	१
अज्ञा	सज्ञा	१३	६
हेतुनादोपदेशिनी	हेतुनादोपदेशिणी	१३	१६
अवतारयीत	अवतारयति	१४	११
वेअव्विय	वेजव्विय	२७	१२
वेहिय	वेहिय	२०	१६
—ऽतमुद्धर्ता	—ऽतमुद्धर्ता	२७	१७
अत्त	अत्त	२१	६
अत्त	अत्त	२१	१५